

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL.

SZERKESZTI

PAUER IMRE

H. OSZTÁLYTITKÁR.

BUDAPEST.

1890.

913602

TARTALOM.

- I. szám. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz.
Schvarcz Gyula r. tagtól.
- II. « Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- III. « Demologiai tanulmányok. *Kőrösi József* l. tagtól.
- IV. « A visszaesés okairól s óvszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól.
- V. « A király tanácsosainak felelőssége Aragóniában és Magyarországon III. András óta. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- VI. « Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól.
- VII. « Báró Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Matlekovits Sándor* l. tagtól.
- VIII. « Az 1839/40-diki országgyűlés visszhangja az irodalomban.
Ballaqi Géza l. tagtól.
- IX. « Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- X. « A specificatio. Magánjogi értekezés. *Dr. Hoffmann Pál* l. tagtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

X. KÖTET. 5. SZÁM.

A

KIRÁLY TANÁCSOSAINAK

FELELŐSSÉGE

ARAGONIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

III. ANDRÁS ÓTA.

SCHVARCZ GYULA

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztálynak 1889. május 13. tartott ülésén.)

— Ára 50 kr. —

BUDAPEST, 1889.

A

KIRÁLY TANÁCSOSAINAK

Hibaigazítás.

Kőrösi József Demologiai Tanulmányainak (X. kötet 3. szám) 59. lapján:

15. soron alulról: mintegy 11 évvel helyett olvasd: 1—10 évvel.

16. „ „ 10—20 évvel vala fiatalabb helyett olvasd:
10—20 évvel idősebb.

10. soron alulról: a férj 30—40 éves helyett olvasd: a férj
40—50 éves.

BUDAPEST, 1889.

KIADJA A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A

KIRÁLY TANÁCSOSAINAK

FELELŐSSÉGE

ARAGONIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

III. ANDRÁS ÓTA.

SCHVARCZ GYULA

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztálynak 1889. május 13. tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1889.

KIADJA A M. TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

Néhány év előtt, midőn a miniszteri felelősség eredetéről tanulmányaim eredményeit volt szerencsém bemutatni ¹⁾ a t. Akadémiának, teljes mérvben igyekeztem hangsúlyozni azon alkotmánytörténelmi tényt, hogy sem Anglia, sem Aragonia nem előzik meg Magyarországot a korona tanácsosai felelősségének államjogi életbeléptetésében. Kifejtettem, hogy míg Angliában a király tanácsosai politikai felelősségének alap gondolatát az alkotmánytörténelmi kritika tulajdonkép nem előbb, hanem csakis 1316-ban az Earl of Lancaster stipulatioiban találja föl első ízben: addig Aragoniában az Union 1287. december 29-dikéről keltezett szabadságlevelében egyáltalán nincsenek megőva a félretereltetés kockázataitól a korona tanácsosai felelőssége alap gondolatának azon elemei, a melyeknek tovább fejlesztéséből a modern miniszteri felelősség elve idővel a maga egészében kidomborodhattott volna. Az aragoniai Union vívmányai e részben a következőkre szorítkoztak:

III. Pedro halála után, mely 1285-ben, november 10-ikén következett be, Zurita szerint ²⁾ a királynak 46-dik életévében,

¹⁾ A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. 1882.

²⁾ Zurita: *Annales de la corona del reyno de Aragon*. 1610. — Geronymo Zurita 1512-ben 4. decemberben született Zaragozában. Atyja tudományos képzettségű, s egyébként is ritka jeles ember volt, II. Fernando alatt magas állami tisztségekre emelkedett. A mi Zuritánk tanulmányait Alcalá de Henaresben végezte; de már előbb tonsurát nyert. Különös előszeretettel viseltetett a görög és a latin nyelv iránt. V. Károly, megjutalmazandó atyja hivataloskodásban szerzett érdemeit, Zuritát Barbastro város merinójává nevezte ki; 1548-ban az aragoniai korona Inquisitiójának főszámvevője lett. Még ugyanezen évben pedig azzal bízott meg, hogy megírja hazája történetét. E megtisztelő megbízatást magától az aragoniai országgyűléstől nyerte, a mely Monzonban még

Pedro legidősebb fia III. Alonso lépett Aragonia és Valencia trónjára. Az Union tagjai Zaragozában a Szent-Salvador templomban gyülekeztek egybe, hogy nyomást gyakorolhassanak Alonsóra, még mielőtt ez ugyancsak a Zaragozában egybehívott rendek által formaszerint királylyá avattatnék és lovaggá üttetnék. A királylyá avatás megtörtént április 12-dikén: ámde Alonso, daczára az Unionpártbeli országgyűlési többségnek, ennek azon kérelmét, hogy a király úgy saját udvarának főtisztviségeit, mint a király tanácsosainak állomáseit csakis a rendek által kiszemelt férfakkal töltsse be, épen nem volt hajlandó teljesíteni; hanem egyszerűleg azon ígéret által vélte az elégtelen többséget lecsitíthatni, hogy majd akként fogja berendezni a tanácsot, hogy az Union is meg leend vele elégedve. Ezzel azonban egyáltalán nem akarták beérni az Union tagjai.

Lett tehát meglehetősen zivatar.

A királynak is tekintélyes pártja volt az országgyűlésre egybehívott rendek közt, és ez a királyi párt most majd csak-hogy nem nyíltan tusára kelt az Union pártjával. Alonso elhagyta Zaragozát és a polgárháború bizonyára kitör, ha nem merül föl közvetítő indítvány, a mely az ügy eldöntésére választott bírakat hoz vala javaslatba. De ezen közvetítő

1547-ben elhatározta vala Aragonia multjának és az »ősök tetteinek« megörökítését. A zaragozai érsek ajánlotta e célra Zuritát a rendeknek, és hogy a rendek helyesen jártak el, midőn őt megválasztották Aragonia történetírójává: ezt nagyon is beigazolta Zuritának e téren kifejtett irodalmi munkássága. Megválasztatásának pillanata óta kizárólag az aragon történetírásnak szentelte az életét. Sorra járta a levéltárakat, a melyek királyi parancsra megnyíltak előtte kivétel nélkül mind; a levéltárak átkutatása után a templomok és kolostorok régi krónikáit vette szemügyre; majd a cataluñai lovagok családi okmányaiból kért és nyert bőséges kinyomatokat e nevezetes kicsi ország úri házaiban; végül, hogy magának kimerítő értesülést szerezhessen Aragonia nemzetközi és tartományi viszonyairól, tanulmányutat tett Olaszországban, különösen pedig Siciliában. Történelmi művének tíz elsőkönyve 1562-ben látott napvilágot és nagyon heves támadásokra szolgáltatott okot némely kritikusok részéről. De csakhamar leverte ezeket Zurita irodalmi védekezésével; és más hírneves tudósok is védelmére keltek, köztök Ambrosio de Morales. 1579-ben fejezte be munkáját (mely egész a katolikus Ferdinand uralkodásának végéig terjed); a következő évben pedig meghalt.

indítvány is csak elodázni volt képes a válságot, nem pedig kiegyenlíteni.

Június havában ismét egybegyűltek a rendek Zaragozában. Az Union újjá szervezte magát és nagy többséggel rendelkezett az országgyűlésen, talán nagyobbal még, mint azelőtt. Nem csoda, ha keresztül is vitte indítványát. Az országgyűlés határozatot hozott, melynek értelme oda fut vala ki, hogy:

»Hívassék föl a király, hogy jöjön azonnal Zaragozába; rendezze az ország ügyeit a rendek közreműködésével; mindenekelőtt pedig vegye föl a király a tanácsba azon férfiakat, a kiket a rendek e célra már meg is választottak, és ugyan nemcsak a nemesség, de a polgárság kebeléből is. Nehányat pedig ezen most választott tanácsosok közül tartson folyvást maga mellett, állandólag a személye körül, a kíséretében.«

Alonso erre azzal válaszolt, hogy október 11-dikére Huescába hívta egybe az országgyűlést, Huescában pedig kijelentette az egybegyűlt rendeknek, hogy nem fog eleget tenni az ő kérelmeknek — már t. i. »a fönt említett országgyűlési határozatnak — nem fog eleget tenni először azért, mert *nem ismer sem törvényt, sem jogerejű szokást*, mely őt egy ily lépés megtételére kötelezhetné; azután pedig azért sem veheti figyelmébe a rendek kérelmét, mert úgy látja, hogy maga az Union sem járult hozzá egyhangúlag a rendek határozatának meghozatalához.«

Alonso erélyes föllépése hatott.

Az elégtelennek egyrésze el is csendesedett; de ez épen nem a tekintélyesebbek meghátrálását jelentette. A ricos hombres, azaz a főnemesek és az infanzonok — lovagok, — vagyis a hogy mi mondanók, köznemesek — többsége, majd azután Zaragoza, Huesca, Taragona, Jaca városok, Tamarit és Pina mezővárosok nem tágitottak; sőt még zajosabb lőn az ő tüntetések, mint amaz első gyűlés alkalmából, a San-Salvador templomban. Kérlelhetetlen hangon követelték a rendek határozatának teljesítését.

Volt a mi kezére játszott a zajongóknak: a háború, mely Aragoniát több oldalról fenyegeti vala.

Alonso nem akarta kitenni e háborús kilátásokkal

szemben az országot, a trónját még egy beláthatatlan kimeneteli lázadás iszonyainak is: tehát engedményekkel próbált szerencsét, de nem az országgyűlés határozatának, nem az Union követeléseinek irányában. Blancas Commentarjaiból tudjuk meg, hogy Alonso a következő engedmények által vélte élet vehetni a forrongásnak, midőn ez már minden perczben kitöréssel fenyegetett.

»A király minden hétfőn megjelenik a közönség előtt és meghallgatja a kérelmezők panaszait; a tanácsot minden nap ülésre hívja; minden kedden és pénteken személyesen elnököl a tanácsban és jelenlétében intézteti el az ügyeket. Az udvari bírák mindennap törvényt fognak ülni. A királyi jövedelmek kezelői három ellenőrnek fognak leszámolni; e három ellenőrt azonban a király nevezi ki; a leszámolás a király és tanácsosai jelenlétében fog megtörténni.«¹⁾

Alonso rosszul számított, ha komolyan hitte, hogy ily engedmények árán lecsendesítheti az országot. Az, a mit ígért, azt mutatja, hogy nagyon is érezte mindazon mulasztásokat, a melyeket az ő elődei Aragonia trónján, valamint saját maga is trónralépte óta magoknak megengedtek: ámde józanul csakis rendes időkben gondolhatott volna arra, hogy a fejedelmi kötelességérzetnek ily becsületes uralkodási munkakedvre valló nyilatkozványai le fogják fegyverezni az elégtelenségeket. Azok az elégtelenségek azonban, a kik őt most ostromolták, csak másodsorban gondoltak magok is az ily fejedelmi erényekre: a mit első sorban, mindenekfölött követeltek, az nem a tanácsnak keddi meg pénteki személyes megelnöklése, hanem ennek a tanácsnak az országgyűlés választottai által megtöltése volt.

Valóban, mikép kútfőinkből kitűnik, Alonso e kínált engedményei csak még jobban neki tüzelték a kedélyeket. Fogta magát az Union pártja, fölkerekedett és szó nélkül

¹⁾ Blancas: *Commentarii rerum Aragonensium*. 66. l. — Blancas Zurita hivatalbeli utódja volt Aragonia historiographjának jelentőségteles tisztségében. De távolról sem éri föl belbecsben az ő történelmi munkája, ez a »*Commentarii*« a Zurita évlőinek értékét; többet érnek Blancas többi munkái: a »*Coronaciones de los reyes de Aragon*.« 1641, és a »*Modo de proceder en cortes de Aragon*.« 1641. — L. alább.

hagyta oda Huescát; megizenvén egyes előkelő tagjai által mégis azoknak, a kiket illet vala, hogy nem ily úrrhatnámságos gratiát vártak a királytól, hanem azt reméltették, hogy a király az ország összes függő ügyeit a rendek hozzájárulásával minél előbb közmegelégedésre — már t. i. az Union közmegelégedésére — fogja elintézni.

A rendek nagyrészének távozása Alonsót meghökkentette; utánok is indult Huertóba és itt meg is kezdte velök az alkudozást, mintegy megfélelkezve az ő királyvoltának ily méltóságnélküli viselkedést nem tűrő magasztosságáról. Valódi vereség volt e lépés Alonsóra nézve; oly rút hiba, oly gyöngeség jele, a melytől csak vérszemet kaphattak az összes elégtelenek. Fölért ez ránézve egy csatavesztéssel. Nem mintha nevezetes engedményeket helyezett volna Alonso kilátásba Huertóban az Union számára; hisz a mit ő Huertóban az Union pártjának ígért, az csakis abban tetőzött, hogy ezentúl Valenciában is az aragoniai törvények szerint hozassanak az ítéletek. Nem ezen engedményben rejlett a hiba. De igenis abban, hogy Aragonia királya utánok szaladt a forrongóknak Huertóba, és ott hagyta az országgyűlés székhelyét csak azért, mert — bármennyire titkolta is eddig — megijedt a saját eddigi, erélyeskedő politikájának következményeitől.

Egyre nőtt tehát az országban a forrongás; ez tetőpontját érte el 1287-ben, május havában, midőn Alonso el akarta hagyni az országot, hogy Anglia királyával találkozzék. Újból fölhívták a királyt a rendek, hogy hozza már egyszer rendbe az ország ügyeit: és hogy ezt tehesse, hívja egybe haladéktalanul az országgyűlést, mert ők sérelmeik elintéztetésére nem hajlandók még tovább is várakozni. Alonso nem is mert útnak indulni a nélkül, hogy ismét ne tegyen valami engedményt, már t. i. olyast, a mely az ő fölfogása szerint csitítólag fogott hathatni a kedélyekre: egybehívta, még pedig most Alagonba az országgyűlést; de mihelyt előállottak a rendek az ő kérlelhetetlen követelésökkel: a tanácsstagok állomásainak választás útján való betöltését s a már megválasztottaknak a tanácsba fölvételét illetőleg, Alonso ismét menekült a válság elől: egyszerűleg elnapolta az országgyűlést és Edward királyhoz utazott.

Alonso távollétében nagy dolgokba fogott az Union. Pedro de Agerve és Jayme de Exerica — tehát a király tulajdon két nagybátyja állott az Union élére. E két nagy befolyású főnemes nem gátolhatta meg, sőt talán minden vérbeli közel rokonsága daczára a királylyal, még saját maga is arra ösztönözte az Uniont, hogy követséget küldjön ultimatumszerű üzenettel a távollevő királyhoz és ugyanakkor Castilla királyához, Franciaország királyához, a spanyolországi saracénokhoz és Rómába a pápához, — ez utóbbiakhoz egyenesen azért, hogy békét, majd szövetséget hozhasson létre Alonso ellen.¹⁾

No már erre azután föl is ocsúdott Alonso. Haza sietett nyíltan lázongó országába. Mindenek előtt Taragonában tartott bevonulást és ez alkalommal minden törvény, minden jog ellenére elfogatta a legtekintélyesebb polgárokat, elkoboztatta vagyonukat és tizenkettőt az elfogottak közül ki is végeztetett. A saját pártjához tartozó főnemesek és lovagok ugyanekkor meg is indították az élethalál harczot az Union ellen.

Változó szerencsével folyt most e polgárháborúban a népöldöklés: de csakhamar belátta Alonso, hogy nagyon rossz vége lehet rá nézve a dolognak, ha nem köt békét, és nem lép már most egyezsége az Unionnal.

Rászánta tehát magát, most már másodizben, hogy lealázza magát az Union előtt, csakhogy a trónját megmenthesse.

A zaragozai dominikánus zárda perjele közvetítette az alkudozásokat. Ámde az Union most már egészen más hangon beszélt: azt izente a perjel által Alonsónak, a törvényes királynak, hogy csakis az esetben lenne hajlandó az Union neki, mint királynak meghódolni, ha Alonso teljes elégtételt ad az eddig törtétekért és hozzájárul haladéktalanul az országgyűlés szóban forgó határozatához; másfelől az Union föltétlenül tüzi ki még azt is, hogy csakis az Union tagjai tekin-

¹⁾ Zurita : *Annales de la corona del reyno de Aragon.* IV, 72—122. — Blancas : *Comment.* 662. — Coronac. 22, 23.

tessenek az országgyűlés tagjainak, azok pedig, a kik kiléptek az Unionból, rekesztessenek ki az országgyűlésből is.¹⁾

Ha békét nem köt, még ily megalázó föltételek mellett is, hát veszve van: ezt érezte Alonso: azért, tekintve még a fenyegető külláború veszélyét, meghajolt az Union előtt, még pedig a szónak egészen sajátyszerű értelmében.

A béke megkötetett: a király nyílt, ünnepélyes egyezésre lépett a lázadókkal: történt pedig ez Zaragozában december 20-dikán, 1287-ben, miután nagyon fényes bevonulást tartott Aragonia fővárosában karácson első ünnepnapján, nagy örömríadalára az Unionnak és méltó megütközésére nemcsak a király saját pártjának, de mindazon aragoniai férfiaknak, a kik nem ily előzmények árán ohajtották volna elnyerni a király hozzájárulását az országgyűlésnek a tanácsra vonatkozó határozatához.

December 29-dikén bocsájtotta ki Alonso — az Unionnal kötött egyezsége értelmében — azon két privilegiumot, a melyek emlékezete annyira »érdekes uralkodóvá« teszi őt az európai alkotmánytörténelemben.

Az első privilegiumban — ha úgy tetszik nem kiváltság-, hanem szabadságlevélben — arra kötelezi magát Aragonia királya, hogy sem halálbüntetéssel, sem testi fenyítéssel, sem fogsággal nem fog sujtani sem főnemest — egyet a ricos hombres közül, — sem lovagot — infanzont, caballerot, meznadort, sem bárki mást, a ki tagja az Unionnak, hanem csak abban az esetben, ha már előbb az országgyűlés hozzájárulásának alapján hozott határozat szerint Aragonia főbirája, a Justicia az ítéletet formászerint kimondotta. Annak biztosítékaül, hogy Alonso ezen ünnepélyes ígéretét be is fogja váltani, zálogul tizenhat várát kötötte le az Unionnak, beleegyezését adván még abba is, hogy az Union azonnal alcaldokat helyezhessen be mind e királyi várakba, a kik azután ezeket az ország nevében bárki ellenében is megvédelmezhessék, — és az esetre, ha Alonso ígéretét megszegné, más királynak is — már t. i. olyannak, a kit a rendek Aragonia törvényes

¹⁾ Zurita: *Annales de la corona del reyno de Aragon és Blancas: Comment. ii. hh.*

királyauíl fogtak esetleg elismerni, — törvényes birtokába bocsáthassák. Sőt Alonso beleegyezett — ezen szabadságlevélben — még abba is, hogy az esetre, ha ígéretét megszegné, az Union tagjai följogosítva legyenek őt, Alonsót, többé urokiúl királyukiúl nem tekinteni, hanem hogy helyette, Alonso helyett, más királyt választhassanak, a mit hogy szabadon megtehessenek, Alonso — az esetre, ha ígéretét csakugyan megszegné — az Union tagjait a neki köteles hűség és engedelmség alól föl fogja menteni.«¹⁾

A másik privilegiumban, melyet a megrémült király december 29-dikén 1287-ben, tehát egyugyanazon nap az előbbivel az utókor méltó csodálkozására kibocsátott, — ebben a másik szabadságlevélben arra kötelezi magát Alonso király, hogy évenként országgyűlést fog tartani, még pedig november havában, Zaragozában; beleegyezik abba is, hogy a tanács tagjait jövőre, úgy *az ő, mint utódainak uralkodása* alatt, a rendek válaszsák. A király köteles lesz ezen, a rendek által választott tanácsosok véleményezése szerint intézni Aragonia és Valencia összes ügyeit. Hivatalbalépések alkalmával a tanács tagjai esküt fognak tenni arra, hogy csakis jó tanácsot és csakis törvényszerű tanácsot fognak adni a királynak; nem fogják magokat megvesztegettetni; nem fognak egyáltalán ajándékokat elfogadni. A választott tanácsosok is azonban visszalépni tartoznak, és helyettök más tanácsosokat választ-hassanak a rendek, mihelyt az országgyűlés ezt kívánja, vagy pedig — és ez épen a jellemző, — legalább az országgyűlés tagjai összeségének azon része — tehát nem többsége, de egyáltalán csak »része« — így kívánja, mely részhez Zaragoza követei csatlakoznak.«²⁾

¹⁾ Zurita: Annales de la Corona del Reyno de Aragon és Blanchas ii. hh. — Hsl. a Schmidt »Gesch. Aragoniens« és a »Die aragonische Union« című munkát, mely néhány év előtt jelent meg a német könyvpiacon.

²⁾ Annales de la Corona del Reyno de Aragon ii. hh. és Blancas: Comment. — Hsl. a »Die aragonische Union« című munka és Schmidt »Gesch. Arag.« 217 s. köv. ll. — Prescott és már előbb Robertson szintén engedtek magoknak egy kis kitérést az aragoniai alkotmánytörténelemre, de csak nagyon felületesen érintették ezen örökre emlékezetes alkotmányjogi mozzanatot. A mi derék Ladányink, úgy látszik, csakis ez utóbbi

1287-ben, december 29-dikén bocsátotta ki III. Alonso ezen nevezetes szabadságlevelet és már 1288. január végével tényleg életbe is léptette maga a király annak a tanácsra vonatkozó határozatát.

Igen, mert maga Alonso hívta föl a rendeket, hogy hát válaszsák meg Aragonia és Valencia tanácsa számára a kellő számú tagokat.

Az Union nem késett megragadni az alkalmat e nagy-jelentőségű jognak teljes mérvben kiaknázására. Megválasztotta tehát nyomban a kívánt számú tanácstagokat. Alonso megerősítette őket. Ezzel azonban korántsem érte be a diadalmármoros Union. Megválasztott egyúttal magas államtisztviselőket is. És Alonso megerősítette ezeket is.¹⁾

1288. január végével tehát az aragoniai állam monarchia volt még ugyan, de nem hasonlított egyetlen egy európai monarchiához sem.

Az »Union« kicsikart ekkor már Aragonia királyától oly jogokat, a melyek a dívó fölfogás szerint minden időben és mindenütt a korona praerogatívái, elengedhetetlen praerogatívái közé szoktak számíttatni.

Ezt határozottan constatálnunk kell, midőn III. Alonso tanács-privilegiumának jelentőségét az európai alkotmánytörténelemre, illetőleg az európai alkotmányos monarchiák államjogának fejlődésére államtudományi kritikával megállapítani igyekezzünk.

Hogy a tanácstagok választásának tulajdonképeni horderejét megérthessük, szükséges lesz előbb egy pillantást vetni az aragoniai országgyűlésre.

Aragonia országgyűlésén — Cortes — megjelenési, vitakozási, határozathozatali és szavazatjoggal bírtak: 1. a főnemesek — Ricos hombres —; 2. a lovagok, vagyis mint mi

két angol, illetőleg amerikai író munkájából meritett, és Hallamból, meg egy keveset Schmidtből, midőn megírta a maga eszmeébresztőleg érdekes akadémiai értekezését a modern alkotmányos monarchiák előjátékáról a középkori államokban, Zuritát és Blancast azonban nem ismeri, sem Aragonia alkotmánytörténelmének egyéb spanyol forrását.

¹⁾ Annales de la Corona del Reyno de Aragon, ii. hh. Blancas: Comment. ii. hh.

mondanók, köznemesek — infanzones, később hidalgos; ezek közé tartoztak a caballeros és a mesnaderos is; 3. a városok küldöttei vagyis követei, mint a polgárság képviselői és 4. a főpapok.

Azért említem utoljára a főpapokat, mert Aragoniában egkészőbb alakult meg a főpapság, mint külön országgyűlési rend, vagyis aragoniai állmjogi nyelven mint »kar« — »brazo« — vagy pad — »estamiento« — Blancas szerint ¹⁾ csak 1301-től fogva kezdődik az ő országgyűlési jogosultságuk. Ezt azonban nem úgy kell érteni, mintha 1301 előtt a főpapok nem lettek volna már tagjai az aragoniai országgyűlésnek, — mert hisz Zurita névleg felsorol a maga évlőiben ²⁾ két aragoniai püspököt és hat cataluñait, a taragonai érseken kívül, mint a kik ott szerepeltek már a huescai közös országgyűlésen ³⁾ 1162-ben; az 1163-diki, Zaragozában tartott országgyűlésen megjelent püspököket is megnevezi Zurita ⁴⁾ — hanem akként értendő, hogy a főpapok 1301 előtt nem képeztek külön padot — estamiento — és így külön kart sem az aragoniai Cortes tanácsstermében, hanem ott ültek a főnemesek — Ricos hombres — padjában, és úgy jelentkeztek azon időben még mint a főnemesi kar — brazo — tagjai.

A főnemesek közé tartoztak a tituladók — és ezek közt a hercegek, — duque — és grófok — conde — és más főnemesek is, a kik mint a »ricos hombres« rendjébe tartozók, teljes mérvben élvezték a főnemesek előjogait és kiváltságait, habár nem is volt sem hercegi, sem grófi stb. címök.

A tizennegyedik század elejétől fogva már fölváltva

¹⁾ Modo de proceder 14; Comment. 763.

²⁾ Annales de la corona del reyno de Aragon. II. 20, 24.

³⁾ Aragonia, Valencia és Cataluña — e három állam personalunióban állván Aragonia királya alatt egymással, az aragoniai korona közösügyeit érdeklő kérdések megoldására közös országgyűléseket tartottak, a melyeken Sardinia, Mallorca, Minorca, Ibiza szigeteinek küldöttei is jogosítva lettek volna megjelenni, a mi azonban csak ritkán történt meg. (Ustarroz, Dormernek »Prograssos de la historia en el reyno de Aragon« című munkájában, Barcellona, 1680; Blancas: Modo de proceder 6.) — Mallorca rendei Zurita szerint megjelentek (X. 34; XIV. 29) a monzoni (1383. és 1435.) közös országgyűlésen.

⁴⁾ Annales de la corona del reyno de Aragon. II. 20, 24.

neveztetnek ricos hembreseknek — latinul richi homines — riches homines — és báróknak — azaz nem liber báróknak, hanem barones regninek. A tizennegyedik század végével merül föl ezen új államjogi műszó az ő megjelölésökre: »*Los nobles*«. Azonban ezen kifejezés alatt csakis kizárólag a főnemesek értetnek, nem pedig a köznemesek is, szintűgy mint Angliában, a hol a »Nobility« alatt és a »nobleman« kifejezés alatt kizárólag a főnemesekeket, ú. m. hercegekeket, őgrófokeket, grófokeket, algrófokeket és bárókeket értik, nem pedig a baronettekeket és knightekeket is. ¹⁾

¹⁾ Ezen »*richos hombres*« — latinul pl. Blancas »*Commentarii*«-ban »*richi homines*«, — »*riches homines*«-féle kifejezés eredetéről már egész egy kis könyvtárt írtak össze a spanyolok, a nélkül, hogy tisztába hozták volna annak eredeti jelentőségét. »Rico« spanyolul egyszerűen annyit jelent, mint : gazdag, és így »ricos hombres« annyit tenne, mint : a »*gazdag emberek*«. Igen, de egy ily magyarázatba semmi áron sem akartak bele nyugodni a spanyol jogtudósok, történetírók, sőt magok a műveltebb spanyol főnemeseke sem. Blancas és egyéb történetírók, köztök Valencia történetírója Beuter (*Coronica general de toda España y especialmente del reyno de Valencia. 1604.*) azt állítják, hogy a goth királynevek »ik«-kel végződő kihangzásának utánzati maradványa van meg ebben a »*ricos*« szó első tagjában, oly tünet, a mely többé-kevésbé az aragoniai főnemes családok legendaszerűen ősrégi királyi vérből való származására utalna.

Legyen bármikép, annyi tény, hogy az a magyarázat, a melyet Castilla bölcs királya X. Alfonz ad a »ricos hombres«-nek, csakis az ily saját korát századokkal meghaladó bölcs király gondolkodásában gyökereszhett, nem pedig a XIII. vagy akár a XII. század történelmi valóságában. A »*Los Siete Partidas*«-ból ugyanis Blancas (*Comm. 726.*) ily helyet idéz: »*Los nobles son llamados en dos maneras o por linage o por bontad. E como quier que el linage es noble cosa, la bontad passa e vence. Mas quien los ha ambas, este puede ser dicho en verdad Rico ome, pues que es Rico por linage e Ome cumplido por bontad*«, — a mely épen nem vág össze a »*Los Siete Partidas*« ráánk szállott szövege IV. könyvének 25, 10-dik törvényével. Ennek első bekezdése a ráánk szállott szövegben (Don José Muro Martínez kiadása a »*Codigos Españoles*«-ben, IV. 90. (*La Publicidad, Madrid, 1881.*) Igy hangzik: »*Se llaman Ricos-hombres en España a los que en otras partes llaman Condes ó Barones. El Rey puede echar de la tierra a estos por malquerencia; por algunos malos hechos, ó por delito de traicion ó alevosia. Cuando el Rey quiere echar por malquerencia el Rico hombre, este debe pedirle a solas la merced de que ne lo haga : si no se la concediese, la pedira segundavez, ante uno ó dos de la*

A Ricos hombres képezték Aragoniában a tulajdonképeni nagybirtokosságot; 1265-ben az Exeában tartott országgyűlésen törvény alkottatott, mely miként az aragoniai »Törvénykönyv« 130-dik szakasza tanúsítja, azt rendeli vala, hogy a király csak olyanoknak adományozzon földet hűbérbe, a kik született Ricos hombres-ek Aragoniában. Annakelőtte ugyanis csakis ily született főnemesek részesültek ily királyi adományozásban; szabály volt ez, mely alól nem tett emberi emlékezetben belül kivételt egyetlen egy király sem Aragoniának; csakis I. Jayme tett kivételt, midőn az ő érdemdús tanácsosának, Ximenesnek, Taragona Justicia fivérének az Arenos baroniát adományozta, jóllehet Ximenes csak lovagi család, és nem főnemes család sarja volt. Jayme király ezen áctusa nagyon fölizgatta a »történelmileg megdicsőült« főnemes családok légmentesen elzárkózott solidaritását; ezért, ezen izgalmak utóhatásának lecsillapítására alkották Exeában az említett törvényt. Mindezek daczára Ximenes megtartotta az arenosi baroniát, és így ő maga is báró, már t. i. országbárója — Rico hombres — maradt; családja, illetőleg fiörököse és ennek utódai is bennehagyattak úgy a birtokban, mint a rangczímben; a mi által tehát az aragoniai főnemes-családok száma egygyel szaporodott. Nemcsak Blancas¹⁾, de Zurita is azt mondja, hogy később még más lovagok is nyertek baroniát, és így a főnemes-családok száma ismét szaporodott, a mely körülmény azután azt idézte elő, hogy Aragoniában nem ugyan az államjogban, de a társadalomban kétféle Ricos hombres-t különböztettek meg. Olyakat, a kik a magok legendaszerű családfáját beláthatatlan ősidőkre voltak képesek, vagy legalább szokták, és ugyan ellenmondás nélkül szokták visszavezetni — Ricos hombres de naturaleza — és olyanokat, a kik I. Jayme, illetőleg 1265 óta nyerték a baroniájot

compañia del Rey y si no, la tercera ante la Corte« stb. — Ezen szembe-
szökő fölfogási különbözetet azonban Schmidt (»Gesch. Arag.« 382. l.)
nem veszi észre. (Hsl. ö. Siete Paridas IV. 25. Ley 11 és 12 »Ricos-hom-
bres desterrados por el Rey« törvényezikk cím és Ley 13: »Ricos-hom-
bres que salen de la tierra voluntariamente« törvényezikk-cím alatt.

¹⁾ Comment. 795.

²⁾ Annales de la Corona del reyno de Aragon. I. 21.

kat. Hogy államjogilag nem volt a kettő közt különbség, sőt, hogy a rico hombre baronia nélkül később már nem is volt képzelhető, ez kitünik Molinóból,¹⁾ a ki szerint: »richus homo Aragonum: richus homo secundum forum Aragonense dicitur ille, qui est dominus alicujus baroniae«.

Egyébként 1265-től 1287-ig csak 22 év folyt le és így a Ximenes családjának sarján kívül vajmi kevesen lehettek még a ricos hombres de meznada azon a zaragozai országgyűlésen, a mely a tanács tagjainak választását programmúl tűzi, keresztül erőszakolja vala. De nem többen voltak azon az országgyűlésen sem, a mely január végével 1288-ban a tanács tagjait a III. Alonso által kibocsátott privilegium alapján tényleg meg is választotta. — Igen, a Ricos hambrest, a főnemesek összeségét, mely ez időtájban az aragoniai országgyűlésen — Cortes — az első kart — brazo — vagy az első padot — estamiento — képezték, ezen főnemeseket kevés kivétellel úgy tekinthetjük, mint a legmagasabb születési arisztokráciát, melynek nemcsak földbirtoka, de történelmileg megdicsőült családfája is hatalmi tényező volt az akkori idők fölfogása szerint Aragoniában; az a néhány rico hombre de meznada pedig, a ki a történelmileg megdicsőült főnemes családok ivadéakai mellett ott foglalt helyet amazok mellett, ez a néhány rico hombre de meznada már csak számánál fogva sem képezhetett ellensúlyozó erőt a régi főnemesekkel szemben; nem a modern baronizált bankárok kategóriáját, nem is a szegény sorsban született, de személyes érdemeiknél fogva főúri rangra emelt, különben ősrégi nemes elemek természeteszerű conservatív oppositíóját képezték ők az ősrégi hercegek-, grófokkal szemben: a családfa régiségével épen oly kevésbé szegényíthették meg ez ősrégi hercegeket, grófokat, mint a hogy nem nézhették le őket vagyonukra való tekintetből sem. Érezniök kellett, hogy ez ősrégi hercegek, grófok mind családfára, mind vagyonra határozottan feljebb állnak mint ők, és épen ezért mély gyökeret verhetett csak bennök a kegyelet és hála, mely őket a királyhoz kötötte. Ha többen lettek volna ezen ricos hombres de meznada: úgy vajmi

¹⁾ Molino Repertor. v. Richus homo.

könnyen sikerre vezethették volna a királyi párt erőfeszítéseit még 1287 tele előtt az Union ellenében: ámde ily kevesen nem tettek számot a főnemesek padjában.

Nagy úr volt a rico hombre ez időtájban is Aragoniában. Hűbérese volt ugyan Aragonia királyának, a ki trónra léptekor a hűbért minden egyes rico hombrétől visszakivánhatta,¹⁾ de ez rendszerint, azaz nagyon is ritka kivétellel merő formalitás volt, mert rendesen a királyok a hűbéreket a szokásjog által kötelezve voltak — miként Zurita ²⁾ mondja — az illetőknek vagy azok fiainak azonnal visszaadni, vagy egyéb vérszerinti rokonaik közt fölosztani. Már II. Pedro idejében, 1196-ban, annyira kiment volt ezen ősrégi királyi, illetőleg hűbérúri jognak a gyakorlata a szokásból, hogy midőn mondott évben II. Pedro annak gyakorlását csak pro forma is megkísérllette, a főnemesek valóságos sérelmi kérdést csináltak belőle.³⁾

1287-ben nem háborgatta többé ily hűbéri formalitás Aragonia főnemeseit; ezek már emberöltők óta háborítlanul élvezték nagy horderejű előjogaikat és kiváltságait.

Az aragoniai főnemes — rico hombre — nem volt törvény szerint sem halálra, sem testi fenytékre ítélhető; egyáltalán úgy bünyenyítő mint polgári perbe csakis a király idézhette őt vagy a király legidősebb fia, vagy legfőlebb még a királyi helytartó; ő gyakorolta az első fokú bíraskodás jogát a saját hűbéri javadalmaiban, még a városokban is zalmedinek által; a pénzbirságok, a melyekre a zalmedinek a városokban és a baylek a mezővárosokban a peres feleket ítélhették, a baronia birtokosának, a rico hombrénak folytak a pénztárába; sőt a rico hombre még háromféle adót is vethetett az ő baroniájának lakosaira, — precariát, novennariát és deveriát, a mely utóbbi egy neme volt a fejadónak és még a Villani de paradának nevezett rabszolgaszerű jobbágyok idejéből származott át a későbbi szabad lakosságra egy-egy baronián belül. Nagyban emelte a rico hombre állását azon körülmény is, hogy a majoratusnak egy egészen sajátyszerű intézménye-

¹⁾ ²⁾ Annales de la Corona del Reyno de Aragon II, 64.

³⁾ Zurita III, 48, Blancas 650.

elhárította családjáról a túlságos vagyoneldaraboltatás veszélyeit.

A lovagok vagy is a köznemesek karát — brazo — vagy padját képezték a Johannita rend, a Calatrava rend, a S. Jago rend, az Alcantara és a Montesa rend lovagjain kívül az infanzonok, a kiket már egy 1265-diki törvény hidalgóknak — filii d'algo — nevez, első sorban. Ők voltak a tulajdonképeni köznemesek Aragoniában, a kik — miként némelyek hiszik — többnyire a nyugati góthok birodalmának szabadjaitól származtak. Az infanzonok nem voltak ugyan teljesen adómentesek, mert háború idején, hadi szolgálattétel mellett, még közadót tartoztak fizetni a királynak; valamint tartoztak adókkal az általok lakott városok falainak és kapuinak jókarban tartásához is hozzájárulni. Az infanzon fölmondhatta a hűséget a királynak, ha visszaszolgáltatta a hűbéri jószágát, és nejét, gyermekeit a király oltalmába ajánlotta, sőt még háborút is folytathatott ellene, csak nem volt szabad neki fölgyújtani a király jószágait, és ha személyesen jelent meg a király a csatatéren, ez esetben azonnal tartozott lovasból, fegyverestől hozzá visszapártolni. Minden mesés vérgőgők daczára még sem voltak az infanzonok a lakosság alantasabb osztályaitól oly mereven elkülönítve, mint a hogy ez a német-ségnél — az »Ebenbürtigkeik« klasszikus hazájában dívott. Ha valamely infanzona vagyis köznemes nő férjhez ment egy teljesen vagyontalan villanhoz vagyis paraszthoz és ha e paraszt férj úri nejével ennek birtokán lakott, akkor ez a villan, ez a paraszt maga is szabaddá lett; ¹⁾ és ha valamely büntettes, föltéve hogy nem rabló, tolvaj vagy hazaáruló volt, egy infanzonnak a házába menekült, úgy ez neki épen oly biztos menhelyül szolgált, mint akár maga a templom. Az infanzon jogosítva volt arra is, hogy lovaggá üttessék.

Az infanzonokon és lovagokon — caballeros — kívül tagjai voltak még ezen karnak vagy padnak a mesnaderok is. Ezek oly köznemesek voltak, a kik legalább anyai részről a főnemességtől származtak és a kik senki másnak, hanem csakis a királynak lehettek vazalljai. Ha a királyi udvarba ohajtottak

¹⁾ Aragoniai Törvénykönyv. 129 — Molino Repert. 172—179.

fölvétetni — mesnada — úgy a király e kérelmököt csak bizonyos meghatározott esetekben utasíthatta vissza. Hűbért a mesnaderók a király tulajdon javadalmaiból kaptak; ha valamely mesnadero e hűbéri jószágon annyira meggazdagodott, hogy nagyszámú lovagokat tarthatott fönn, akkor a mesnadero báróvá — rico hombrévé — lett.¹⁾ Megjegyzendő egyébként, hogy a mesnaderók fiai csak egyszerű infanzonok voltak, valamint a bárók — ricos hombres — vagyis főnemeseik fiai mesnaderók.

A harmadik kart vagy padot a városok küldöttjei képezték. Aragoniában a városok politikai befolyása épen oly nagy volt, mint társadalmi virágzásuk. Az arabokkal évszázadokon át folytatott élethalálharcz követelményeinek a városok e kora fejlesztésében ép annyira része volt, mint a királyok bölcseségének. Már Jayme király oda nyilatkozott az ő veje X. Alonso előtt, hogy Isten jobban szereti a városok lakóit — que Dios mas quiere — mint a lovagokat, és hogy a városok lakói ritkábban is láznak föl a fejedelmök ellen, mint a lovagok.²⁾ Ez a fölfogás vonúl végig a későbbi aragon királyok politikáján, a mint hogy már századokkal Jayme előtt Sancho király is hasonló fölfogástól vezéreltetve, már 1090-ben önkormányzatot adott Jaca városának, II. Ramiro pedig ezen önkormányzatot Montpellier kiváltságainak teljes mérvben átültetésével tetézte. Hasonló önkormányzati jogkört, betudva a bíraskodást is, nyert Arguedas városa 1092-ben; Zaragoza főváros polgárai pedig 1118-ban mindazon kiváltságokban részesítettek, a melyekkel a köznemesek, az infanzonok birtak. A városi önkormányzat élén a juradók testülete állott; így Zaragozában, Huescában és Valenciában, vagy pedig, miként Leridában és Cerverában a paciariusok, ezek mellett voltak azután tanácsosok is. A városokba jöttek, rendszeren a főtemplom melletti térre, gyűlésezni a város vidékének községei is; hogy ezek csak a közös ügyek intézésébe folyhattak be némi csekély mérvben, ez a dolog természetéből következik.³⁾ Az

¹⁾ L. Vidal püspököt Blancas Comment. 727, 744.

²⁾ Beuter, *Coronica general de toda España y especialmente del regno de Valencia*, 1604. — II. kötet, I. Jayme élete.

³⁾ L. Rymer *Acta I*, 686, kor. 702.

aragon városok már az I. Alonso halálával bekövetkezett interregnum alatt szerepeltek mint külön kar vagy pad az országgyűlésen. 1162-ben már résztvesznek az országgyűlésen Huesca, Jaca, Taragona, Calatayud, Daroca és Zaragoza.¹⁾ 1287 táján már megjelenik a király meghívójára valamennyi város és azon kívül a nagyobb községek is — Villas Mayores. — A városok küldöttei csak is az illető városok lakosai és tisztviselői lehettek.²⁾

A negyedik kart képezték a főpapok, de csak is 1301 óta. Blancas szerint, miként már említém, csak is ezen esztendőben kezdődik az ő országgyűlési, értsd külön kar szerinti jogosultságuk. Zurita azt mondja,³⁾ hogy a püspökök is a ricos hemberekhez, a főnemesekhez számíttatnak; ez tehát az 1301 előtti időkre és így 1287-re is értendő. Midőn III. Alonso a maga végzetes tanácsprivilegiumát kibocsátotta, akkor ott ültek tehát a főpapok még a főnemesek között, legalább azok mindenesetre, a kik egyúttal baronia-birtokosok is voltak. A zaragozai érsek, a huescai püspök, a jacai püspök, a barbastrói püspök, a taragonai püspök, az albarrazini püspök és a terueli püspök, továbbá nyolcz apát, az ampostai castellan, az alcañizi és a montalbani comthurok, öt perjel és tizenkét káptalan.⁴⁾

Ezek képezték a főpapok padját valamivel később; hogy 1287-ben már mind ott ültek-e az országgyűlésen a nevezett főpapi javadalmak élvezői, ezt nem tudjuk ma már eldönteni de ha visszatekintünk a főpapok azon egész sorozatára, a kiket Zurita mint már az 1163-diki zaragozai országgyűlésen megjelenteket felsorol, akkor minden valószínűséggel azt mondhatjuk, hogy csekély kivétellel igen.

A főnemesek, főpapok és a városok küldöttei helyettesíthették is magokat a mieinkhez hasonló absentium ablegatusok által; a városi küldöttek azonban nem lehettek főnemesek helyettesítői; a köznemesek személyesen tartoztak meg-

¹⁾ Zurita, *Annales de la Corona del reyno de Aragon* II, 24.

²⁾ Blancas, 15, 16, Martell 4; Arag. Törvénykönyv 43.

³⁾ II, 64.

⁴⁾ Martell 42, 43; Blancas 14, 15.

⁵⁾ Zurita II, 20, 24.

jelenni, azon főnemesi úrnők és fiúsított leányok, a kiknek vazalljaik voltak az országban, szintén küldhettek absentium ablegatusokat a magok helyettesítésére, egészen úgy, miként a mi rendi országgyűléseinken pl. Pozsonyban, a hol még e kifejezés »karok (és rendek)« is az aragoniai »brazos«-ra és »estamiento«-ra emlékeztet.

Nem lehettek tagjai az aragoniai országgyűlésnek azon főnemesek, köznemesek és lovagok, a kik valamely szerzetes rendnek tagjai voltak; nem lehettek a saját rendjök szerint tagjai azon hidalgók sem, a kik hivatalt viseltek Zaragozában, Barbastroban, Huescában vagy Darocában; mindezek csakis mint az illető városok küldöttei jelenhettek meg, nem pedig mint köznemesek; nem lehettek végül tagjai a kirakatos boltot tartó kereskedők, a saját kézi munkájok után élők, sőt még a sebészek és a gyógyszerészek sem.¹⁾ — Később 1436-ban kiterjesztetett ezen incompatibilitás több magas államtisztviselőre: ezek közé tartoztak a vicekancellár, a gobernador, az ő assessorja és az ő alguaziljaik; továbbá a Bayle General és az ő helyettese, a Maestre Rational, a fiscalis procurator, a kincstárnok — tresorero és helyettese.²⁾

Az aragoniai országgyűlés belső szervezetéről, ügyrendéről, eljárási módozatairól oly részletekbe játszó tüzetességgel szólnak Zurita, Blancas, Martell és egyéb forrásaink, hogy az ember szinte bámul, ha tudomásul veszi ezen részleteket: mert lehetetlen azon meggyőződésre nem jutnia, miszerint oly műgonddal kidolgozott szabványokat a középkor amaz európaszerte még annyira sötét századaiban csakis oly értelmiség hozhatott létre, a mely nem csak forrón szerette a maga hazáját és a politikai szabadságot — legalább ennek primitív alakjában, de jóval magasabb fokán is kell hogy állott legyen a szellemi képzettségnek, mint a hogy az ember első pillanatra gondolná.

Minden valószínűség szerint e műgondteljes szervezet, ügyrend és eljárás csak a XIV-dik század vége felé és még

¹⁾ Martell 13, 17.

²⁾ Zurita, XIV, 35, Martell 15. Az incompatibilitásnak ezen ősrégi, valóban középkori alakja fölött még senki sem írt tüzetesebb tanulmányt a szakirodalomban; pedig a tárgy csakugyan megérdemelné.

inkább csakis a XV-dik században érték el azon formai gazdagságot, a melyben azok Zuritánál és Blancasnál meg Martellnél megjelennek. Ezen írók között Zurita a legrégibb, és még az ő munkája, az »Annales de la Corona del Reyno de Aragon«, is 1562—1580 között jelent meg csupán, tehát jóval később, semhogy Zurita képes lett volna minden egyes reformról chronologiailag számot adni, vagyis az aragoniai országgyűléseknek alkotmányjogi történelmét adni. És így tiszta, világos képet magunknak az 1287-diki aragoniai országgyűlésnek ügyrendjéről, eljárási módozatairól, sőt jogkörének határvonalairól, szemben a királylyal, egyáltalán nem alkothatunk. A mi bennünket a fölvetett kérdésben, a tanács privilegium kérdésében közelebbről érdekelhet: az mindenekelőtt annak megállapítása volna, hogy vajjon 1287-ben egyhangú megszavazása kívántatott-e még az ily természetű határozathozatalnak, hogy az a király szentesítésével azután törvényerőre emelkedjék, vagy pedig már ekkor beérte az országgyűlés a szavazattöbbséggel is? Mert Aragoniában is volt egy időben afféle vetőja az országgyűlés minden egyes tagjának, a mely vetőjával szintűgy megakadályozhatta a határozathozatalt, a törvényalkotást, miként később jogában állott ez Lengyelországon a tartományi küldötteknek. Gyakorolhatta pedig Aragoniában ezen veto-jogát az országgyűlés minden egyes tagja három irányban:¹⁾ 1. tiltakozhatott a napirenden levő tárgy (javaslat, indítvány) tárgyalása ellen; 2. tiltakozhatott mindazon tárgyak tárgyalása ellen, a melyek napirendre lőnek tűzve, mielőtt az általa, már t. i. a tiltakozó által tárgyaltatni ohajtott tárgy fölött határozat hozatott volna, és 3. tiltakozhatott minden további tanácskozás ellen, csupán azon a jogczimen, hogy maga a tanácskozó így akarja. Ha tehát valamely tagja a Cortesnek bármelyikén is e fölhozott jogczimeknek tiltakozhatott 1287-ben a tanács-privilegiumra vonatkozó határozathozatal ellen és meg is tette ezt: úgy azt lehet mondani, hogy a szó szoros értelmében nem egyhangúlag, tehát nem alkotmányszerűleg hozatott azon

¹⁾ Martell, Forma de celebrar Cortes en Aragon, II, 3, 81—84
Hl. ö. Hippe, Die Verfassung der Republik von Polen i. h.

határozat, a melynek alapján a király azután a tanács-privilegiumot kibocsátotta és viszont midőn a tanács-privilegium azt rendeli, hogy *lépjének vissza* a tanácsosok, mihelyt *ezt az országgyűlés kívánja*, ez alatt nem az országgyűlés által e részben akár abszolút, akár relatív *szavazattöbbséggel* hozandott, hanem csakis *egyhangúlag* hozandott határozatát értette. Vagyis a tanács-privilegium nem foglalván e részben magában a parlamenti többség postulatumát, nem képezhetett alkotmányjogi előjátékot azon párturalmi alapra nézve, a melyen a modern parlamentarismus nyugszik, és nem is egyengethette az útját a párttöbbségből kifolyó kormányok azon sima váltakozásának, a mely tulajdonképen a biztonsági szellentűt képezi a király és a parlament közti összeütközések esetében.

Fontos tehát tudni, hogy csakugyan egyhangúlag hozandott cortes-határozattól tette-e függővé a tanácsosok visszalépésének kötelezettségét az 1287-diki tanács-privilegium. már t. i. azon esetben, ha nem oly része a cortes tagjai összességének kívánta ezt így, már t. i. a tanácsosok visszalépését, a mely részhez a zaragozai küldöttek is csatlakoztak?

Megadja e kérdésre a választ Martell XVII. századbeli író a maga »Forma de celebrar Cortes en Aragon« című munkájában, midőn arról értesít, hogy 1592 előtt csakis a habilitadorok jelentései (igazolóbizottsági tagok jelentései), továbbá a benyújtott panaszokra és az igazságszolgáltatásra vonatkozó tárgyalások voltak kivéve azon általános szabály alól, a mely egyhangú határozathozatalt követelt; 1592-ben a tarragonai országgyűlésen alkottatott azután az a törvény, a mely a szavazattöbbséggel való határozathozatal érvényességét mondotta ki minden országgyűlésileg tárgyalt kérdésben, csakis néhány kérdésre tartván fenn az egyhangú határozathozatalt mint föltételt; ily kérdések voltak azon bűnvádi esetek, midőn valaki ellen, a ki nem volt rabló, tortura alkalmazása vagy gályarabság indítványoztatott; midőn jószág-elkobzásról volt szó, vagy pedig az élelmi czikkek megadóztatásának a rendes időn túli meghosszabbításáról. Mindezen kérdésekben továbbra is egyhangú határozathozatal követeltetett, szintűgy valahányszor új adónemek behozataláról volt

szó. Tehát az 1287-ben kibocsátott tanácsprivilegiumban nem oly kivételes ügyekről lévén szó, a melyekre nézve az 1592-iki törvény megalkotása előtt a *szavazattöbbséggel* való határozathozatal államjogi érvénnyel birt, bátran kimondhatjuk, hogy a tanácsosok visszalépésének kötelezettsége a zara gozai küldöttek hozzájárulásától, különben pedig csakis egyhangú cortes-határozattól lőn függővé téve.¹⁾

Az már most a kérdés, hogy minő jelentősége és egyelőre minő politikai kilátása lehetett az aragoniai országgyűlésnek ezen 1287-diki tanácsprivilegiumnak, mint most már országos törvénynek, végrehajtásával? Egészen más helyzetet teremtett e tanácsprivilegium Aragoniában, mint a minőt a III. András 1298-iki törvénye Magyarországon. III. András törvénye három-három hónapnyi rövid időhuzamra választatta csak a király tanácsosait, a nélkül, hogy kimondotta volna a tanácsosok időközbeni visszalépésének kötelezettségét, mihelyt elvesztik az országgyűlés bizalmát, vagy ha úgy tetszik, a III. András törvényének alapján akár egy évre választott tanácsos-jelöltek közül alkalmaztatott is három-három hónapra a király mellé bizonyos számú tanácsos, az mindegyre megy, a tanácsosi mandatum időhuzama meg volt szabva és ugyancsak rövidre volt szabva magában a törvényben. Velök szemben a bizalom elvesztését csak az a körülmény hozhatta fölszínre, hogy nem lőnek újból tanácsosokká, vagy ha úgy tetszik, tanácsjelöltekké megválasztva a legközelebbi országgyűlés alkalmával. Aragoniában azonban a mandatumuk időhuzama nem volt egyáltalán megállapítva; miként a modern államok miniszterei durante bene placito maradnak hivatalban, a bene placitumot egyfelől értve a képviselőház többségének bizalmára, másfelől pedig a király elhatározására: szintűgy Aragonia királyának tanácsosai — az 1287-diki tanácsprivilegium alapján — nem bizonyos hónapok, sőt nem is bizonyos évek számára lőnek megválasztva, hanem határozatlan időre, azon időhuzamra, a melyen belül a cortes egyhangú bizalmát

¹⁾ Martell: Forma de celebrar cortes en Aragon. 1641. Hsl. ö. Schmidt »Gesch. Arag.« című különben igen becses, mert folyton Zuritából merítő munkájával (218. l), a hol azonban egyáltalán nincs méltatva e tanácsprivilegium államjogi jelentősége.

birni fogják. Mindenesetre közelebb állt tehát ebben a részben a modern parlamentarismus alap gondolatához az aragoniai tanácsprivilegium, mint III. Andrásunk törvénye, habár e közelség csakis nagyon relativ értelemben veendő is. A döntő tekintet itt az, hogy ha a cortes bizalomnyilvánítására nem is volt szükség, mert a király nem bocsáthatta el ezen tanácsosait a rendek hozzájárulása nélkül, másfelől azonban a bizalmatlanság nyilvánítása — természetesen kissé durva, egyenesen az elmozdítást kérő alakban — bármikor is megfoszthatta őket állásuktól.

És minő alkalom, minő eljárási módozatok mellett kinálkozott erre az aragoniai országgyűlésnek? ¹⁾ Zurita szerint

¹⁾ Itt természetesen esetleg az aragoniai korona mindhárom országa (Aragonia, Valencia és Cataluña) együttes vagyis összországgyűlésről is lehet szó, míg a főnebbiekben tisztán az aragoniai országgyűlésről, mint ilyenről van említés téve; Cataluña viszonya a tanácsprivilegiumhoz egyébként meglehetősen kétes.

Az összországgyűlések, már t. i. Aragonia, Valencia, Cataluña együttes országgyűlései az aragoniai rendekre nézve majdnem egészen azonos természetűek, azaz ez utóbbiak majdnem egészen oly intézményűek voltak, mint amazok. Hsl. ö. Martell: Forma de celebrar Cortes en Aragon 1641. és Blancas: Modo de proceder en cortes de Aragon 1641. — Beuter: Coronica general de toda España y especialmente del reyno de Valencia 1604. — Zurita nagyon dicséri Beutert, — azt mondja róla, hogy autor bien diligente e curioso investigador de las antiquedades de aquel reyno. — Desclot: Historia de Cataluña de las compresas hechas en sus tiempos por los reyes de Aragon hasta la muerte de Don Pedro el grande. — Ezen tudós cataloniai lovag munkáját Cervera fordította le és adta ki 1606-ban. A legbiztosabb kutfő azonban ott, hol nem hallgat, a fönt tárgyalt kérdésekre nézve is maga az aragoniai »Törvénykönyv« (6., 21., 128., 129., 145. stb.). A »Fueros y observancias de las costumbres escriptas del reyno de Aragon« (1576.) szintén szolgáltat kritikailag megállható adatokat (22., 23. stb.); ámde a Capmany y Monpalan »Memorias historicas« című művében (1777.) idézett »Peguera practica forma y estylo de celebrar cortes en Catalunha«-t megbízhatóbbnak tartják a cataloniai cortesek viselt dolgaira nézve, mint az »Observancias«-t az aragoniai országgyűlések történetére, és — a mi szintén fontos — főleg ezen nevezetes kicsi állam országgyűlésének szervezésére s eljárására nézve a régibb századokat illetőleg. — Schmidt: Gesch. Arag. a források közt hitelességre nézve első helyre teszi a »Törvénykönyv«-et, (mely azonban az 1247-ig alkotott összes törvényeket mind az 1247-es évszám alatt szerepelteti, a minek oka meg abban rejlik,

1283-ban alkottatott az a törvény, a mely első ízben rendeli vala, hogy Aragoniában minden évben tartassék országgyűlés. Tartassék pedig Zaragozában és ugyan november havában. Később, 1307 óta a törvényhozás e részben is másként intézkedett: de a mi bennünket szemben az 1287-diki privilegiummal kizárólag érdekelhet, ez csakis a föntjelzett törvény, mely a tanácsprivilegiumot legfőlebb négy évvel előzte meg. Midőn tehát e tanácsprivilegiumot III. Alonso király kibocsátotta, bele kellett nyugodva lennie egyúttal abba is, hogy a rendek esetleg évről-évre *más és más tagokat* fognak majd beültetni akarni a tanácsba. Megjegyzendő, hogy a Cortes csakis a királynak volt joga egybehíni, akadályoztatása esetében csakis ő — a király — ruházhatta másra ezen egybehívási jognak illető concret esetbeli gyakorlását; a »Cartas de llamamiento«, vagyis mint mi mondanók, a királyi egybehívólevél latin nyelven volt szerkesztve; föl voltak sorolva ezen egybehívóban mindazon tárgyak, a melyek elintézésére a Cortes egybehívatott; egyéb tárgyakkal a Cortes — miként Blancas mondja a »Modo de proceder«-ben ¹⁾ — nem foglalkozhatott; ez lett volna Blancas szerint a törvényszerű, vagyis alkotmányos eljárás. Azt hiszik némelyek, a kik Blancas adatait hitelességre nézve nem tartják gyengébbeknek a »Forma de celebrar cortes en Aragon« szerzőjének, a jeles Martellnek adatainál, — azt hiszik, mondom, némelyek, hogy Blancas

hogy I. Jayme király (I. Jakab) ebben az esztendőben pandektaszerű gyűjteményt rendeztetett az 1247-ig kibocsátott összes törvényekből; második helyre teszi Miguel de Molino gyűjteményét (»Fueros y observancias«); harmadik helyre Zuritát és a negyedik helyre Blancast, Zurita hivatalbeli utódját Aragonia historiographjának tisztében. Blancas latinul írott »Commentar«-jait nem sokra becsüli Schmidt, daczára annak, hogy Aragonia legrégebb publicistáinak, Vidalnak, Salanovának és Sagorának elveszett munkáiból bőven vannak e Commentarokban idézetek; nagyobb súlyt fektet a »Modo de proceder« című munkájára, a melyre nézve azonban szintén beismeri, hogy jórészt csak úgy lehet a kritikai szempontok veszélyeztetése nélkül használni, ha Martell könyvét — »Forma de celebrar« — (1641.) correctivumul használjuk mellette. (Schmidt : 380—1. ll.; 471—9. ll.)

¹⁾ Blancas : Modo de proceder. VII. 10, 11.; — Martell : Forma de celebrar, 6.

ezen híradása a XIII. század végéig még teljesen ráillik. Ámde Blancas állításának hitelességét nagyon valószínűtlené teszi két alkotmánytörténelmi tény. Egyik azon jog- és munkakör, melyet a promovedorok alkotmányszerűen gyakoroltak az aragoniai országgyűlésre 1436 óta, kapcsolatban a tratadorok intézményével, a melynek keletkezéséről nincs biztos tudomásunk; a másik pedig azon nagymérvű kérvényezési jog, a melylyel Aragonia lakosai — mint mi mondanók, állampolgárai — a rendek, illetőleg az országgyűlés elé járulva, ha nem is a promovedorok intézményének behozatalával egyidejűleg, hát bizonyára pár emberöltő múlva már följosogítva voltak.

A promovedorok egyrészt a rendek által választattak, és ugyan 1. a főurak, 2. a lovagok karából — brazo — vagyis mint európaszerte szokás volt mondani, curiájából; a papi kar — brazo — és nem »rend«, nem választott promovedort, hanem a zaragozái érsek a promovedori tisztelet, a papi kart illetőleg, hivatalos állásánál fogva gyakorolta; szintígy gyakorolta a promovedorságot a községi, vagy ha úgy tetszik, a polgári kart illetőleg Zaragoza juradója. A választott promovedorok mandatura csak egy hétre szolt, de ennek leteltével újra meg voltak választhatók. A jog- és munkakör, a melynek gyakorlására a törvény rendelete szerint fölhíva voltak, a legnagyobb jelentőségű volt az aragoniai államéletben: a *törvényhozási kezdeményezés* jogának gyakorlására jogosította és hívta föl őket a törvény, még pedig nemcsak minden, az országban tényleg fölmerült kérdésben és ügyekben, de mindarra nézve, a mit ők — a promovedorok — az *ország javát* és különösen a jogszolgáltatás érdekeit illetőleg *javaslatba* hozni jónak látnak. Azonban a promovedorok nemcsak azt tartoztak javaslatba hozni, a mit ők magok törvényhozási kezdeményezésre méltónak tartottak, de kötelesek voltak javaslat tárgyává tenni mindazt, a mit mások neki tanácsoltak, már t. i. ha a promovedorok különben az ily kívánalmakat alkotmányjogi, politikai vagy egyéb tekintetben czélszerűségi szempontból aggályosnak nem tartották, különösen tartoztak pedig figyelembe venni azon emlékiratokat, a melyeket nekik a Cortes tagjai a visszaélések megszüntetésére teendő

intézkedések és az alkotandó új törvények tárgyában átnyújtottak. Nemcsak Blancas, de Martell¹⁾ is hangsúlyozza ezt; sőt még hangsúlyoznak mást, egy sokkal nagyobb dolgot is, azt t. i., hogy az esetben, ha vonakodtak magok a promovédo-
rok javaslatba hozni a mások által, különösen országgyűlési tagtársaik által emlékiratilag figyelmükbe ajánlott kérdéseket, ügyeket, kívánalmakat, hát ez esetben — mondják idézett aragoniai kutatóink — hát ez esetben az országgyűlés *minden egyes tagját* megillette, már t. i. a szóban forgó kérdésekre, ügyekre, kívánalmakra nézve a *törvényhozási kezdeményezés joga*. Már ez magában véve elég arra, hogy belőle, ezen 1436-ban életbeléptetett promovédo-ri intézményből és az ezzel esetleg, minden egyes országgyűlési tag számára főtartott kezdeményezési jogból Blancas fönt érintett állításának tarthatatlanságára következtethessünk. 1289-től le egész 1436-ig ugyanis az aragoniai alkotmányjog fejlődésének alapvonása korántsem a rendek, az országgyűlés jogkörének tágítása és a királyi hatalom korlátainak szűkebbre vonása képezi, hanem épen ellenkezőleg, különösen 1350-től fogva, midőn a levert Union legdühösebb előharczosainak, az Union harangjának fölolvasztott izzó érczét már a szájokba öntette volt az ádáz Epilánál győztes IV. Pedro király, mondom, különösen 1350-től 1436-ig az országgyűlés, a rendek jogköre inkább oly módon nyert nem egy tekintetben törvény által szabályoztatást, hogy inkább a királyi hatalom felségi jogköre nyert jelentékeny gyarapodást, nem pedig a rendeké — csakis a Justicia jogkörének ezen időközön belül történt törvényhozási szabályozásából²⁾ olvashatnák ki első pillanatra hiszékeny alkotmánybuvárok az ellenkezőt: de közelebbről tekintve, a Justicia ezen jogkörének szabályozása sem az országgyűlés közvetlen jogkörét növelte, mert nem közvetlenül az országgyűlést tette a Justicia urává oly kérdésekben és ügyekben, a melyekben az azelőtt nem volt: hanem magát, a most már e tekintetben is *írott államjogot* tette a Justicia urává, vagyis

¹⁾ Martell 51, Blancas 47, 48, 92. (»Modo de proceder« — Blancas — és »Forma de celebrar«: Martell).

²⁾ L. alább.

a most már tüzetesen rendelkező törvényt, mely a Justicia felelősségéről, illetőleg jogkörének határvonalairól alkottatott. De ha nem a jogtágítás volt ezen egész 1350-től, illetőleg már 1289-től 1436-ig lefolyt korszak fővonása az aragoniai államjog összes legfőbb mozzanataira nézve, hanem éppen ellenkezőleg a király praerogatíváinak kiszélesítése és egyúttal kimélyítése is: hát akkor minő kritika alapján véljük még csak föltételezhetni is, hogy 1287-ben és 1288-ban még nem illette volna meg a törvényhozási *kezdeményezési* jog az aragoniai országgyűlés minden egyes tagját? Hogy sem Zurita, sem Martell, sem a Törvénykönyv, sem a »Fueros y Observancias« ezt a jogot nem említik tüzetesen, mint már *de iure* meglevőt az 1287- és 1288-diki esztendőkre vonatkozólag: ennek bizonyára nagyon egyszerű lehet az oka. Sem Zurita, sem Martell nem voltak, mert nem is lehettek rendszeresen gondolkodó, XIX. századbeli államjogászok vagy államtudósok. Ők — kivált a történetíró Zurita — csak azt jegyezték föl, és csak azt foglalták félig-meddig holmi rendszeresség-félére törekvő methodikai egészbe, a mi az államélet fölszínén úszott, vagy a mi az államjogi élet tüneteinek megfejtésére közvetlenül rászolgálhatott az illető években. A »Törvénykönyv« és az »Observancias« szerkesztői pedig, még ha nem is törekedtek volna az ő írástudó mesterségök révén az írni-olvasni nem igen tudás e századában, hagyományos középkori szokás szerint olykor-olykor egy kis »pia fraus«-ra, — még ez esetben is egyszerűen agyonhallgatták az országgyűlés minden egyes tagjának kezdeményezési jogát, már csak ugyanazon okból is, a melyből agyonhallgatta Zurita, mint történetíró azt, hogy míg az általa leírt események aragon földön lejátésozódtak, a nap szintűgy melegítőleg sütött már a tengéletre, mint a hogy ezt amaz égitest az ő saját korában cselekedte. Régibb törvénybe sem volt minden valószínűség szerint explicite beiktatva ez a kezdeményezési jog: ánde azért Aragoniában a XIII. század egész folyamában szintűgy fönnállott az, minden valószínűség szerint, a mint fönnállott mindazon valóban alkotmányos államban, a melynek országgyűlése nem állott oly megszegyenítőleg függő viszonyban a koronától, hogy ez amannak az önálló, államjogi kérdésekbe

vágó javaslatok, indítványok tételét még az akkori szokás szerint pusztán kérelmezési mezbe burkolt szerkezeti alakjában is tüzetesen és nyíltan megtiltotta volna. Ez utóbbit megcselekedhette a győztes császár a csehek országgyűlésével szemben és egyes német uralkodók a saját »Landständjei«-kkel szemben: de Aragonia éppen nem tartozott ezen államok közé, a minthogy ezt már azon történelmileg megörökített jelenet is mutatja, a mely jelenetben Aragonia királya hajadon fővel áll meg a rendek előtt, az ország főbirája, a ki egyúttal a Cortes birája is, a Justicia pedig főveggel a fején ül az emelvényen a maga székében.

A kezdeményezés joga tehát — ha nem is törvényjavaslat alakjában, de csupán a királyhoz intézendő kérelem alakjában, megvolt Aragoniában: és hogy az ily kérelem alakjába burkolt kezdeményezési jog gyakorlásától nem volt 1287 táján eltiltva a Cortes egyetlen egy tagja sem, az már a promovedorok munkakörének imént tárgyalt természetéből is valószínűvé lesz, a szónak legtartalmasabb értelmében.

De csaknem egészen bizonyossá lesz az előttünk, ha meggondoljuk, hogy a XVI. században már nemcsak a Cortes tagjai, de a cortesen kívül álló aragoniai szabad lakosok, vagy a mint mi mondanók, állampolgárok bármelyike is föl volt jogosítva kérvényt intézni államjogi kérdésekben is az országgyűléshez. Speciális bizottságokat — examinadores y recibidores de greuges — választott az aragoniai országgyűlés mind e kérelmek megvizsgálására, és az alkalmasoknak a kellő formában a Cortes elé terjesztésére.¹⁾

Ugyan létrejöhetett volna-e Aragoniában ily jogtágítás éppen a XVI. század folyamában, ha már nem lett volna meg a cortes minden egyes tagjának, legalább kérelmezési alakba burkolt kezdeményezési joga már oly időben, a melyben a királyi hatalom még nem volt annyira megerősödve szemben az országgyűléssel minden tekintetben? Ha tehát megvolt e kérelmezési alakba burkolt kezdeményezési jog már 1287—1288-ban az aragoniai Cortes minden egyes tagja birtoká-

¹⁾ Blancas : Comment. 49, 62, 69 ; — Martell : Forma de celebrar Cortes en Aragon. 72—77.

ban: akkor a királynak az országgyűlés által az 1287-diki tanács-privilegium alapján választott tanácsosai közül bármelyiknek elmozdíttatását szintűgy kérelmezhetette az aragoniai Cortes bármely pillanatban, mint a hogy bizalmatlanságot szavazhat bármely képviselőház (illetőleg ennek többsége) a miniszterek bármelyike, helyesebben a solidaris cabinet ellen a modern alkotmányos monarchiákban.

Ez oldalról nyújtotta tehát az 1287-diki tanácsprivilégium a legnagyobb analogiát a modern miniszteri felelősség irányában. Nincs ezen alapgondolatból egy atom sem a III. Andrásunk 1298-diki törvényében, — a mely körülmény csak megerősíti azt, a mit néhány évvel ezelőtt itt, a t. Akadémia előtt III. Andrásunk idézett törvényének nem aragoniai, de velencei mintaképéről mondtam ¹⁾ és míg nincs kizárva annak lehetősége, hogy 1316-ban a Lancaster gróf stipulatiói-ban foglalt alapgondolata a miniszterek politikai felelősségének nem az 1258-diki mad parliament tanácstörvényéből, de ezen 1287-diki aragoniai tanácsprivilégiumból kölcsönözte az éltető eszmét, addig másfelől fönmarad számunkra az a világstálás, hogy a király tanácsosainak felelősségére czélzó törvényhozási intézkedések között sem Angliában, sem Európában nem találunk régibb keletűt azon alapgondoltnál, mely a mi Arany Bullánk 1231-diki kiadásában foglaltatik és a mely egyenesen azt mondja, hogy a király a nádort, tehát első tanácsosát el fogja mozdítani, hogy mást nevezzen ki helyére, mihelyt az országgyűlés a királynál ezt kérelmezni fogja.

Az 1287-diki tanácsprivilégiumban foglalt felelősségi elv uralma nem sokáig birhatta magát föntartani Aragoniában. Hisz már 1347-ben azt felelte Pedro király a rendeknek, midőn ezek a tanácsosok választásának jogát kérelmezték ismét gyakorolhatni — mondom már ekkor 1347-ben azt felelte Pedro király a rendeknek, hogy ez a tanácsos-választási joga az országgyűlésnek már elévült, miután 60 év óta nem volt az már gyakorlatban. Szorongatva az Union pártja által, a melynek élén saját fivére Jayme infans állott, megtette ugyan rövid idő multán azt, hogy csakugyan elbocsátotta

¹⁾ L. A miniszteri felelősség eredete cz. ért. II. oszt. 1882.

azon tanácsosait, a kiknek elbocsátását a rendek kérelmezték, sőt kinevezett olyakat is, a kiket e célra a rendek kiszemeltek; ámde ez csak taktikai fogás volt, hogy időt nyerhessen kellő számú haderő gyűjtésére, a mint ezt titkon az ampostai Castellán Juan Heredia és Bernaldo Cabrera előtt leplezetlenül be is vallotta. Pedro cselvetése sikerült; részint direct megvesztegetéssel, részint fényes hivatalok osztogatásának kilátásba helyezésével, valamint a cataluñai és valenciai hiveinek segítségével csakhamar képes is volt pártját annyira növelni, hogy túlnyomó haderő élén szállhatott szembe az Union csapataival. Hogy mi történt a csatamezőn s ezután a veszthelyen, ezt már említettem más alkalommal: jelenleg csak azt hangsúlyozom, hogy már október 4-dikén egyhangulag azt határozta az aragoniai Cortes ¹⁾, hogy »miután az Union, a helyett, hogy védelmére kelt volna a törvénynek, megszegte azt és súlyos visszaéléseket követett el, az Union törvényen kívül helyezettik, és az Union által kicsikart minden privilegiumok és okmányok, minden javadalom-eladások és egyéb rendelkezések semmiseknek tekintendők; az Union pecsétje pedig megsemmisítendő.« A cortes nyomban e kijelentésnek mint hozott határozatnak kihirdetése után elégettette a III. Alonso említett két privilegiumát, a melyeket pedig csak a mult évben erősített meg a király, elégettette az Unionnak összes rendeleteit, és könyveit; szétöregtette az Union pecsétjét; Pedro király pedig előrántotta azt a kis tört., a melyet mindig magával szokott hordani és odarohant a már lángok martalékává vált privilegium-okmányoknak, hogy széthasítsa azokat, de csak saját kezét sebezte meg fölindulásában, a mire azután azzal vigasztalta magát, hogy megérdemli, hogy egy kis vér folyjon most, midőn oly okmányok semmisítették meg, a melyek annyi vérontást okoztak! ²⁾

Másnap a San Salvador templomban ismét összejöttek a rendek és ekkor alkották meg azon nevezetes törvényt, a mely a Justicia jogkörének minden irányban — azt mondhat-

¹⁾ Blancas, Comment. 671.

²⁾ Blanc. Commentar. 671. — Carbonell, Chronica o hystoria de Aragon. 1546. Ezen munka többek közt IV. Pedro életrajzát is tartalmazza. Hasl. ö. Schmidt: i. m. 472. l.

nők rendszeres szabályozása által egészen új korszakot alkot Aragónia alkotmányjogának történelmében. E törvény megalkotását megelőzőleg IV. Pedro király ünnepélyes ígéretet tett¹⁾ az iránt, hogy az ország törvényeit, szabadságait és szokásait meg fogja tartani; hogy senkit sem fog testi büntetéssel illetni engedni, sem száműzni, sem fogságra vetni hagyni, hacsak nem bírói ítélet alapján. Ezen fogadalmát nyomban a helyszínen esküvel is megerősítette, sőt elrendelte, hogy ugyanerre majdani utódai és az állam összes tisztviselői is megesküdjenek. Ugyanekkor újból megerősítette az úgynevezett Nagyprivilegiumot és az erre vonatkozó »Declaracion«-t, nemkülönbén szabályozta a rendek hozzájárulásával az Aragónia kormányzója hivatalának hatáskörét.

A Justiciának vagyis Aragónia főbirájának hivatalos jogkörét némelyek, s ezek között Blancas is, már a legrégibb időkre vonatkozólag olybá szeretnék föltüntetni, mintha az már eredetileg oly széles alapokon lett volna megszervezve s ugyanoly államjogi functiókkal lett volna fölruházva, mint a hogy az a XIV. század közepe táján az aragoniai alkotmányjogba törvény által s tényleg beillesztve volt.²⁾ Ezt a fölfogást az újabb kritika legendaszerűnek tartja, és ebben kell hogy a kritikának igaza legyen, még pedig csak azért is, mert az 1265 előtti időkből alig van a Justiciáról egyáltalán hiteles tudósításunk. A mit a XV. század hírneves aragoniai publicistája: Ximenes Cerdan a Justicia-féle intézmény felől tanít, az úgy hangzik, mint egy alhambrai mese.³⁾ Annyi azonban mégis tagadhatatlan, hogy már a XIII. században, nevezetesen az 1287-diki privilegium korában, a Justicia ha-

¹⁾ Pedro maga így mond epilogot (IV. 9) az egész belháboru fölött: »Y per la dita forma fon finita e condemnada la dita Unio, axi com aquella que fo injusta e reprovada y per obre de nostre senyor Deu, que no consent qu'els mals passen sens punicio; per aquella autoritat dient: nullum malum impunitum, nullumque bonum irremuneratum. I per tal com nos haviem handa e havem esperanza en Deu, que a retutguardo a aquells segons lurs merito e segons la paraula del psalmista dient: mihi vindictam et ego retribuam illis in tempore etc. Hl. ö. Schmidt: 291—2.

²⁾ Blancas, Commentar. 589.

³⁾ L. a Martin Diaz Daux justiciához 1485-ben intézett nyiltlevélben: Observancias 44.

egyéb jogkört nem gyakorolt volna is, azt a jogkört, melyet egyhelyütt Blancas ¹⁾ a maga Commentárjaiban neki tulajdonít, már csakugyan de iure gyakorolhatta volna, ha lett volna kellő erkölcsi és hivatalos bátorsága szembeszállni az Union fegyveres erejével. Biróvá volt ő téve ősrégi idők óta, ha nem is éppen a sobrarvei interregnum óta, — alkotmányyszerűleg az aragoniai nemzet naiv fölfogása által egyfelől a király és más felől az országgyűlési rendek között, nem annyira oly értelemben, mint ezt Schmidt ²⁾ állítja, — nem a Hincmar-féle tudósítás értelmében, a régi német Pfalz gróf mintájára, ³⁾ mint inkább oly értelemben, a melyben a nádor állambirói hivatását látjuk feltüntetve az 1222-diki Arany Bulla záradékában II. András korában Magyarországon. Tartsa kezében a nádor ezt a chartát; mondja a mi 1222-diki Arany Bullánk és ne engedje annak rendeleteitől eltérni sem a királyt, sem a rendeket; Blancas pedig azt mondja, hogy a törvények és szabadságok épségben tarthatása végett arra volt hivatva a Justicia, hogy felebbezni lehessen hozzá még magától a királytól is a sérelmes félnek, és hogy a Justicia öröködjék a király tettei fölött, nehogy valamikép kárt, vagy sérelmet szenvedjen az ország. ⁴⁾ A mit Hincmar a régi német Pfalzgrófról mond, az jóval kevesebb.

Sokkal szerényebb talapzatra állítja a Justicia-intézmény történelmi fejlődését Zurita. ⁵⁾ Szerinte még II. Pedro idejében csak Justicia Mayor czimet viselt Aragonia főbirája; a király a Justiciát életfogytára nevezte ki, és csak nagyon jogszerű alapon vehette el tőle e hivatalt, mondja Zurita; a Justicia bíraskodott a király jelenlétében is, távollétében is a király parancsára; a Justicia minden előterjesztését azonban tüzetes tanácskozás tárgyává tették a király és az udvarnál jelenlevő bárók, és csakis a szavazattöbbséggel hozott határozat alapján mondhatta ki az ítéletet, illetőleg a végzést a Justicia. A sérelmes fél az ily határozatot, ítéletet vagy

¹⁾ Ugyancsak Blancas, Comment. 589. l.

²⁾ Gesch. Arag. 509—510. II.

³⁾ Hincmar de ord. Palat. c. 19.

⁴⁾ Blancas u. o.

⁵⁾ Annales i. h.

végzést megfelelőbbhezette a királyhoz; ha a király meg is erősítette azt, a sérelmes félnek még egyszer jogában állott felebbezni, de most már csakis supplicatio alakjában; ha magának a királynak forgott fönn egy vagy más ügye, akkor a király nem vett részt a tanácskozásban. Ennyit mond Zurita az »Annales de la corona del reyno de Aragon« czimű munka II. könyvének 64. fejezetében a Justicia jogköréről. Hogy ezzel a Justicia állambirói illetékessége még csak érintve sincs, ez tagadhatatlan; pedig Zurita történelmi előadásának további folyamából ugyancsak kitűnik, hogy a Justicia államjogi kérdésekben is bíráskodott, még pedig király és rendek közt a legkülönbözőbb időpontokban.

I. Jayme óta tisztább körvonalakban domborodik elénk a Justicia-intézmény fejlődése: ott találjuk az aragoniai törvénykönyvben, nevezetesen ennek 21-dik szakaszában, az 1265-diki Exeában tartott országgyűlésen alkotott törvény azon rendelkezéseit, a melyek azt rendelik, hogy a király és a bárók vagy infanzonok közt fölmerülő minden ügyekben a Justicia legyen bíró, de az országgyűlésen jelenlevő bárók és lovagok tanácsa szerint, az érdekelt felek kizárásával; a bárók, lovagok és infanzonok közt fölmerülő ügyekben legyen a Justicia bíró, azon tanács alapján, a melyet neki az érdekelt felek kizárásával a király, a bárók, lovagok és infanzonok adni fognak. Ugyancsak ezen Exeában tartott országgyűlés határozta el, hogy a Justicia ne a bárók, ne a Ricos hombres sorából, de a lovagok, vagy a mint mi mondanók. a köznemesek sorából vétessék. Mért? Azért, mert aragoniai törvény és szokás szerint egy bárót, egy rico hembret, vagyis főnemest nem szabad sem halállal, sem testi fenytéssel illetni; már pedig az aragoniai országgyűlés épen azt akarta elérni, hogy a Justicia, ha törvényszegést követ el, és az ország szokásai és szabadságai ellen vét, halállal lakoljon.¹⁾

Az 1283-ban kibocsátott »Nagy privilegium« szerint a Justicia bíráskodik mindazon ügyekben, a melyek a király udvara elé kerülnek, ítél pedig a bárók, mesnaderók, lovagok, infanzonok, városi polgárok és a mezővárosok tisztességes

¹⁾ Molino repertor. 200.

lakóinak tanácsával Aragonia törvényeinek és régi szokásjoga alapján.

A Justicia e jogkörre azonban mindaddig nem nyerhetett rendíthetlen talajt a gyakorlatban, míg az Union üzelmei a törvények uralmát lehetetlenné tették. IV. Pedronak jutott osztályrészül megtörni az Uniont és biztosabb alapra fektetni az államjogi gyakorlatot, mint a hogy ez addig Aragoniában valaha is lehetséges volt. IV. Pedro tüzetes törvényt alkottatott a Justicia jogköréről a zaragozai San Salvador templomban tartott országgyűlésen mindjárt az epilai győzelem után 1348-ban, és a mi ezen törvénynek, mely az »Aragoniai törvénykönyv« 25-dik szakaszában foglaltatik, mélyebben járó államjogi hatályt biztosított, ugyancsak azon országgyűlésen rendelte el IV. Pedro azon eskü mintáját is, a melyet Aragonia királyainak a koronázás alkalmával Aragonia törvényeinek, szokásainak, erkölceinek, privilegiumainak és szabadságának épségben tartására letennie kell a Justicia vagy helyettese jelenlétében, a négy országgyűlési rend mindegyike egy-egy követének és Zaragoza város három juradójának jelenlétében, a Salvador templom főoltára előtt. 1461-ben ezen eskümintá azután tüzetesen törvénybe foglaltatott. Benne volt ezen eskümintában, és ugyan már IV. Pedro formulázása szerint,¹⁾ többek közt az is, hogy a király törvényt alkotni, igazságot szolgáltatni és békét szerezni Isten egyházának, valamint a neki, a királynak alárendelt nép számára a lehető legjobb módon fog saját hiveinek tanácsa értelmében; és hogy a püspököket, apátokat, grófokat és vazallokat tiszteletben fogja tartani, a tisztelet és megbecsülés mértékét ez utóbbiakkal szemben mindig ugyancsak a saját hiveinek tanácsadása szerint alkalmazván. A koronázási eskü-minta ezen passusa képezi úgy a hogy az 1287-diki tanácsprivilegium megsemmisítése, vagyis 1348 óta, az államjogi alapját azon fölfogásnak, mely szerint Aragonia királya a kormányzás actusaiban az ő tanácsosainak véleményét meghallgatni, s azok

¹⁾ Ordinacion feyta por el muy alto e muy excelent princeps e senyor, el senyor don Pedro, el IV rey de Aragon de la manera como los reyes de Aragon se faran consagrare ellos mismos se coronaran. Blancas, Coronaciones 117—152.

többségének tanácsadása szerint eljárni tartozik: mert az 1287-diki tanácsprivilegium megsemmisítése, vagyis 1348-tól egész le az aragoniai államnak mint souverain független államnak megszűntéig, vagyis 1479-ig, midőn Aragonia Castillával egyesülve Spanyol királysággá lőn, oly törvény, mely a király tanácsosainak jogköréről s azok felelősségéről tüzetesen intézkedett volna, nem alkottatott, forrásaink tanúságtétele szerint.

Csakis a Justiciára vonatkozólag alkottatott IV. Pedro által tüzetes törvény, a mely ennek mint Aragonia főbirájának felelősségét körülményesen megállapítja vala: igen, elannyira körülményesen, hogy ha a Justiciát csakugyan oly értelemben lehetne a király tanácsosának tekinteni, mint őt pl. Prescott ¹⁾ is tekinti, ez esetben bátran lehetne mondani, hogy Aragoniában legalább a király egyik, és épen legfőbb tanácsosának felelősségét IV. Pedro tüzetesebb törvény által állapította meg, mint a hogy ez a XIV. század, sőt a XV. század végéig is bárhol az európai szárazföldön megállapítva lett. Igen ám, de ha közelebbről tekintjük úgy a IV. Pedro által mint utódai által erre vonatkozólag alkotott törvényeket, mit tapasztalunk? Azt, hogy a Justicia felelőssége, úgy a hogy e törvények azt contemplálják, kizárólag birói felelősség volt, legális birói felelősség, a mely anyagilag a miniszteri felelősség modern elvének alkotmánytörténelmi előzményeül nem szolgálhatott.

A IV. Pedro által alkotott törvény értelmében a Justicia bíró maradt egyfelől a király, másfelől mindazon felek között, a kik magukat a király által jogaikban sértve érezték ;

¹⁾ Prescott, Ferdinand and Isabella, p. 30: »In addition to these official functions, the Justice of Aragon was constituted a permanent counsellor of the sovereign, and as such, was required to accompany him wherever he might reside. He was to advise the king on all constitutional questions of a doubtful complexion; and finally on a new accession to the throne, it was his province to administer the coronation oath; this he performed with his head covered, and sitting, while the monarch, kneeling before him bare headed, solemnly promised to maintain the liberties of the kingdom; a ceremony eminently symbolical of that superiority of law over prerogative, which was so constantly asserted in Aragon. Prescott nem nevezi meg a forrást, a melyből e helyütt merít.

e törvény a törvény őreül állítja oda a Justiciát, hogy megóvja a törvényeket a hivatalnokok visszaélései ellenében és egyúttal az összes tisztviselők tanácsadójává teszi a Justiciát mindazon ügyekben, a melyekben bármilyen tekintetben is jogi kétely merülhetett föl a tisztviselők fölfogásában.

A Justicia minden oly esetben, a midőn csak kétely támadt a tisztviselők fölfogásában valamely törvényt, valamely szokást vagy valamely szabadságot illetőleg, arra volt jogosítva, sőt kötelezve, hogy nyolcz nap leforgása alatt tanácsot, azaz útmutatást, fölvilágosítást, tájékoztatást adjon a kételyben levő tisztviselőnek, mielőtt ez hozzá a kételyben forgó kérdésben 3 nap alatt a törvény rendelete szerint fölszerelve folyamodott. Az eljárást magát is felfüggeszteni tartozott minden ily kételybe esett tisztviselő, és az ügy elintézését csakis akkor vehette ismét foganatba, midőn már a Justicia hivatalos tanácsadása hozzája leérkezett. Ha nem követte az ily tisztviselő a Justicia tanácsát, akkor bűnvádi eljárás indíttatott ellene, a melyben maga a Justicia volt a bíró; felelbezésnek nem volt helye. Ha pedig maga a Justicia rendelt el vagy tanácsolt személyek ellenében vagy dolgokra vonatkozólag olyasmit, a mi az ország törvényeibe ütközött vagy az ország szabadságait megsértette: úgy ez esetben, föltéve, hogy ez által a Justicia valakinek a halálát, száműzetését, testi büntetését vagy szabadságbüntetését okozta, a Justicia szintén megfelelőleg halállal, száműzetéssel, testi büntetéssel vagy szabadságvesztéssel volt büntetendő, az okozott vagyonbeli kárt kétszeresen kellett megtérítenie, elvesztette a hivatalát, sőt jövőre még a képesítvényét is úgy ezen, mint minden egyéb hivatalhoz; végül elvesztette a király kegyét és kizáratott a király házából — miként a törvény mondja, vagyis a királyi udvarból.

Hasonló büntetéssel volt e törvény értelmében sújtandó az a Justicia, a ki valakinek a halálát, száműzetését, testi büntetését, szabadságvesztését okozta az által, hogy elmulasztotta az előírt 8 nap alatt megadni a kellő fölvilágosítást, útmutatást a kételybe esett tisztviselőnek; büntetést vont magára a Justicia még az által, ha hogy nem akart végzést hozni, midőn egyes bírák vagy egyéb tisztviselők ellen emelt

panaszokról volt szó, oly bírák és oly tisztviselők ellen emelt panaszokról, a kik az ország törvényei-, szokásai-, szabadságaiba ütköző módon jártak el személyekre vagy dolgokra vonatkozólag; valamint az által is, ha hogy a Justicia valamely törvénybe ütköző parancsnak vagy fölhívásnak engedelmeskedett, vagy vonakodott kiadni a rendeletet valamely ítéletnek a végrehajtása ügyében, a mely ítéletet ő magamondott ki valamely bíró vagy egyéb tisztviselő fölött, valamint az által is, ha nem tett meg egyáltalán mindent, a mit a törvény értelmében teljesíteni tartozik vala. A Justicián mind e büntetés azonban csak akkor hajtatik végre, ha már azt az országgyűlés határozatilag kimondotta.¹⁾ Ez tehát merőben bírói felelősségi törvény volt, a melynek ezen jellegén az 1352-ben esett módosítás sem változtatott. 1352-ben ugyanis a törvény oda módosított, hogy ezentúl csakis a sobrajunteróknak, vagyis a bírói ítéletek és egyéb végzések végrehajtóinak tartozik a Justicia tanácsot adni, egyéb bírácoknak azonban csak oly büntető vagy magánjogi esetekben, a melyeket maga a Justicia is kételyt ébresztőkül vél fölismerhetni.

1371-ben törvény alkottatott, a mely épen oly büntetéssel sújtotta a Justicia jogkörébe jogosulatlanul beavatkozókat, mint a minővel a törvény sújtatni rendelte a hivatalos hatalommal visszaélőket. 1372-ben pedig törvény alkottatott, a melyben egyenesen kimondatott, hogy még akkor is érvénytelenek és semmisek mindazon rendeletek, a melyek a Justicia jogkörének gyakorlását egy vagy más concret esetben gátolni akarják, ha ezen rendeleteket maga a király vagy ennek legidősebb fia bocsátották ki; azok pedig, a kik ily rendeleteket kieszközöltek, kétszeres kárpótlással tartoznak a jogaikban sértett feleknek. Semmisek mindazon perek, a melyek ily rendeletek folytán keletkeztek és a törvényszabta büntetés sújtja azon bírákat, a kik ily rendeletek alapján jártak el a perfölvételnél, tárgyalásánál vagy az ítélelhozatalban.²⁾

¹⁾ L. az aragoniai »Törvénykönyv« 25-dik szakaszát. — Ezt a mozzanatot nagyon is félreértette a boldogúlt Ladányi Gedeon a maga érdekes értekezésében. L. saját értekezésemet a miniszteri felelősség eredetéről az akad. társad. értek. során 1882.

²⁾ L. az aragoniai »Törvénykönyv. 25. sz. Ennyire ki volt mun-

Nevezetes az 1442-diki törvény is, a mely a Justiciát elmozdíthatlanná teszi élte fogytáig, még az esetre is, ha nemcsak a király ohajtana őt elmozdítani, de még ha ő saját maga is ohajtana megválni állásától. Az »Aragoniai törvénykönyv« e törvény indokolásában hangsúlyozza, hogy a Justicia elmozdíthatlanságát azért kellett kimondani, hogy függetlenné tétessék az ő állása minden irányban, elannyira, hogy ne függjön az senki önkényétől.¹⁾

Nem szükség belemerülnünk sem a Justicia összes magán- és büntetőbírói functióinak elemezgetésébe, sem a formadel derechoba, meg a manifestatióba; sőt nem szükség itt még azon törvényekről sem megemlékezni, a melyek Aragoniában 1461-től, illetőleg 1467 óta a Justicia helyettesének, majd helyetteseinek állomását, ezek betöltési módozatát, jogkörét stb. érdeklőleg alkottattak; hisz ez tisztán bírói tisztre vonatkozik, tehát oly ügy- és jogkörre, a melynek történelmi fejlődéséből nem hárulhat a monarcha tanácsosai felelősségének kérdésére a multban egyáltalán semmiféle tanulság.

Csakis a Justicia feleletre vonásának módozatait megállapító törvényekről kell néhány szót mondanom.

A Monzonban tartott 1398-diki országgyűlésen alkotott törvény a Justicia ellenében eljáró inquisitorokra nézve azt rendeli, hogy az országgyűlés 8 jelöltet állít föl és ezek közül a király szabadon választ 4-et, még pedig akként, hogy a négy országgyűlési rend közül mindegyikre essék egy inquisitor. E törvény szerint a bíráskodás joga azonban magát a királyt és

kálva a törvények uralmának biztosítására czélbavett szervezet és alaki meg anyagi jog már a XIV. században Aragoniában. Méltó vonás egy oly államhoz, melynek törvényhozása már 1325-ben, tehát II. Jayme alatt, eltiltotta a torturát, mint a mely »nem méltó egy szabad országhoz«. Egy ily állam alkotmányfejlődésében nem hihetetlen azután még az sem, a mit Blancas a Justicia jogkörének, illetőleg állambírói hivatásának eredeti megokolására nézve mond: »Ne quid autem damni detrimtive leges aut libertates nostrae patiantur, iudex quidem medius adesto, ad quem a Rege provocare, si aliquem laeserit, injuriasque arcere si quas forsan Reipublicae intulerit, jus fasque esto.« Blancas, Comment. i. h. L. a saját értekezésemet a miniszteri felelősség eredetéről M. t. Akad. Társ. ért. sor. 1882.

¹⁾ Törvénykönyv 22.

az országgyűlést illeti meg. A négy inquisitor csakis vizsgálóbírói szerepre volt hivatva. Az 1467-diki országgyűlés azonban, mely Calatayudban tartatott, törvényt alkotott oly értelemben, hogy az országgyűlés 17 inquisitort válaszszon sorshúzás útján, és e 17 inquisitor ne csak az előnyomozást, vizsgálatot teljesítse, de egyúttal maga e 17 inquisitor üljön bíróságot is a bepanaszolt Justicia fölött, szavazattöbbséggel hozván meg ítéletét, a mely azonban a törvény rendelete szerint mint az összes 17 inquisitor egyhangú ítélete volt promulgálandó.¹⁾

A legtüzetesebb részletességgel látjuk körülírva az »Aragoniai törvénykönyv«-ben a vád alá helyezett Justicia fölötti eljárást minden legkisebb mozzanatában; annyi műgond nyilatkozik az ezen eljárást megállapító szabványokban, hogy az ember szinte bámul, hogy hogyan birt ezen kicsi ország törvényhozása ily finomul árnyalt utakat és módokat kieszelni a XIV. és XV. században.

Rendkívül érdekes ezen eljárás képe, úgy mint ez az 1467 óta alkotott törvények szövegében egybeállítva és Zurita által kiszinezve vagyon: de jelen értekezésem keretén belül mindez csak közvetve lenne értékesíthető, a mennyiben itt nem a modern miniszterek elődeiről, az uralkodó politikai tanácsosairól, hanem a Justiciáról és ennek felelősségéről, tehát kizárólag bírói felelősségről és feleletrevonásról vagyon szó. Csakis annyiban játszik ez bele a miniszteri felelősség alkotmánytörténelmi előzményeibe, a mennyiben a Justicia feleletre vonását nem egy szűkebb körű, hivatásszerűleg rideg bírói forum, nem valamely minden politikai functiótól távol álló független és állandó törvényszék eszközölte, hajtotta végre, hanem egy politikai testület, még pedig a legnagyobb politikai testület, a mely monarchiában képzelhető, t. i. maga a souveraine jogokat gyakorló országgyűlés. És e részben csakugyan fontos előzmény a 4, majd 17 inquisitor állomása betöltésének mikéntje, valamint jogköre is: átment ezen eljárásból nem egy elem még a modern törvényhozások alapgon-

¹⁾ Az aragoniai Törvénykönyv 78 stb. szakaszaiban bőven leírva találjuk ezen egész eljárást, mely oly annyira jellegző Aragonia államéletére nézve.

dolatába is, midőn arról volt szó, hogy a képviselőház által vád alá helyezett miniszterek fölött oly esküdtszék üljön bíróságot, mely a felsőház által ennek kebeléből vagy mindkét kamra kebeléből alakíttassék.

IV. Pedro, a ki a Justicia jogkörét oly bölcs belátással szabályozta törvényhozás útján, nem sokára saját maga is oly helyzetbe jött, a melyben bebizonyíthatta úgy a kortársak mint az utókor előtt, hogy lelke legjobb meggyőződése szerint járt el ama törvény megalkotásánál és még akkor sem vonakodik azt megtartani, ha ennek az általa alkotott törvénynek az éle az ő saját királyi személye ellen fordúl.

Midőn IV. Pedro Sibia de Forciát, egy cataloniai nemes leányát nőül vevé (1380), első nejétől született egyik fia Juan infans már Aragonia főkormányzója volt. A mostoha azonban annyira üldözte e derék herceget, hogy még azt is keresztülvitte a királynál, hogy ez őt törvény ellenére főkormányzói állásától nagy hirtelen megfosztotta. Juan infans most ugyancsak a saját apja által alkotott törvény alapján a Justiciához folyamodott jogsérelmének orvoslásáért, megnyerte a Firma del derechót és a Justicia, Don Domingo Cerdan, ítéletileg kimondotta, hogy Juan infans főkormányzói állásától törvényellenesen fosztatott meg, tehát visszahelyezendő hivatalába. Egyúttal elrendelte a Justicia, hogy a neki régi szokásként kiszolgáltatót inhibitorius levelek az egész országban kihirdettetvén, a főkormányzói hivatal összes ügyei azonnal ismét Juan infans nevében viendők. A király nem tett semmi ellenintézkedést; beleegyezett az infans visszahelyeztetésébe hallgatagon.

IV. Pedro után következett fia I. Juan (1387—1395). A tanácsosok felelőssége elvének érvényesítésére az ő uralkodása alatt csak az történt, hogy az aragoniai országgyűlés, az alkancellár Ramon de Francia és a Justicia Domingo Cerdan által fölhívta a királyt, hogy alakítsa át udvarát, bocsássa el Carroza de Villarayutot, ezt a veszélyes úrnőt, a kinek tanácsára inkább hallgat a király még kormányzati dolgokban is, mint bármely más tanácsosáéra, a minek folytán azután nem csak a közérdek szenved csorbát, egyesek megkárosítást, de a törvények is megszegetnek. Juan király hosszas vonakodás

után csakugyan megszívlelte a rendek fölszólalását és elbocsátotta a nevezett udvarhölgyet.¹⁾ Tehát a Lord Palmerston postulatumnak is megvan a maga előzménye Aragonia történelmében.

Fernando ²⁾ (1412—1416) szintén figyelemben tartotta tanácsosainak nézeteit, véleményét, sőt még tanácsadásait katonai ügyekben is, a nélkül, hogy erre őt egyéb törvény kötelezte volna, mint a koronázási eskümintának fönt idézett, általánosságokban mozgó passusa. A barcellonai küldötteknek pedig, midőn ezek öröklött előjogaik és szabadságaik teljes épségben tartását követelték, Fernando azt felelte,³⁾ hogy szigorúbban járt volna el irányukban, ha a tanácsosai nem ajánlottak volna neki egyelőre még némi mérsékletet a cataloniaiak irányában. A király tehát itt tanácsosaira hivatkozik, de csak azért, hogy az ő egyéniségének tekintélye csorbát ne szenvedjen. Az ily hivatkozás bizonyára nagyon kevésbé alkalmas azon nézetnek beigazolására, a mely nézet felelős tanácsosokat vél fölismerhetni Fernando korában is.

V. Alonso (1416—1458) határozottan visszautasította a cataloniaiak és valenciaiak azon kérelmét, hogy a király bocsássa el a castillaiakat az ő udvartartásából. Ámbár az aragoniai rendek egy része — többek közt Zaragoza követei is — támogatták ezen kérelmet, V. Alonso azt felelte nekik, hogy ő bizony az ő atyja hű szolgálait nem fogja az ő kedvökért elbocsátani és igyekezni fog ugyan bölcsen kormányozni, de ez nem azt jelenti még, hogy a kérelmező rendek belátása szerint kormányozzon.

Ennyire távol állott Aragonia ezen királya is még attól

¹⁾ Zurita, *Annales de la corona del reyno de Aragon* X, 40—56. — Blancas, *Comment.* 673. — Carbonnel 100, IV. Pedróra vonatkozó ítélete nagyon is előnyösen hangzik ahhoz képest, a mit az ő keményszívűségét illetőleg azok utódai várhattak volna, a kiknek a szájába — az epilái csata után — izzón folyó harangérczet öntetett.

²⁾ Zurita, *Annales* XII, 1—60.

³⁾ Zurita, *Annales*, i. h. a hús és egyéb élelmi czikkekért fizetett fogyasztási adó, helyesebben királyi illeték kérdése fölmerültének alkalmából érdekesen írja le, hogy mint rendelte magához és mint dorgálta meg Barcellona város első tanácsnokát Fernando. De a tanácsnok sem volt rest a királyt esküjére figyelmeztetni.

a fölfogástól, a mely az alkotmány-politikát és alkotmányjogot ott, hol a tanácsosok felelőssége ez utóbbiban gyökeret vert, szükségkép átlengi.

Mindezek tehát nagyon kevésbé bizonyíthatnának azon föltevés mellett, hogy az 1287-diki privilegium megsemmisítése óta Aragoniában a király tanácsosainak felelőssége részét képezte volna az alkotmányjognak; sőt a legutóbb fölhozott adat egyenesen ellene szól az ily föltevésnek.

Van azonban mégis némi nyoma annak, hogy a XV. század második felében, ha nem is magában Aragoniában, hát legalább Cataluñában, a mely reálunióban állott ez idő szerint Aragoniával, élt a rendekben az a köztudat, hogy az uralkodó actusaiért tanácsosai felelősek. II. Juan alatt történt ugyanis, a ki 1458—1479-ig uralkodott, hogy Cataluña rendei, különösen pedig Barcelona város polgárai szerfölött fölháborodának a király azon tette fölött, hogy ez tulajdon fiát, Carlos infanst, Leridába hivatta és itt mint olyat, a ki tulajdon atyjának és királyának élete ellen összeesküvést sző, bebörtönöztette. Carlos infans e részbeni ártatlansága felől egész Aragonia s egész Cataluña meg volt győződve; épen ezért valóságos zivatar tört ki, midőn hire ment az infans elfogatásának. Aragonia és Cataluña rendei követeket küldöttek azonnal a királyhoz, hogy bocsássa szabadon Carlos infanst. De a király visszautasította kérelmüket, daczára annak, hogy a követek arra utaltak, miszerint az infans elfogatása nem volt törvényszerű. Alig érkeztek vissza a követek Barcellonába: a hir, melyet a király viselkedése felől hozzájok hoztak, föllázította a várost. Barcelona tanácsa fegyverre szólította Cataluña népét; felszereltek rögtön egy hajóhadat és útnak indították a sereget, hogy *hadat viseljenek a király rossz tanácsosai ellen*. Nem a király ellen, annyira nem a király ellen, hogy e sereg a közös uralkodónak, Aragonia királyának zászlói alatt vonúlt ki a hadjáratra; ¹⁾ mondom

¹⁾ Castillo 48. idézve Schmidtnél, 365. l.; Carbonell, Chronica o hystoria de Espanya. 231. — Marineus Siculus XIII, 415. Ezen nevezetes adatot alig vették figyelembe azok, a kik eddigelé alkotmánytörténelmi kísérleteket irtak a király tanácsosai felelősségének történelméről. Hl. ö. Rob. v. Mohl, Ministerv. és Hallam i. h. L. sajtát ért. 1882.

nem a király ellen, hanem csakis ennek rossz tanácsosai ellen. A király pedig meghökkenve a történeteken, csakugyan szabadon bocsátotta Carlos infanst.

Íme tehát egy nyoma annak, hogy Cataluña rendei, különösen pedig Barcellona polgárai, nagyon is birtak érzékel a tanácsosok felelősségének elve iránt a XV. században?

Vajjon mi ápolta bennök ezt az államjogi érzéket? Annak nem találjuk semmi nyomát forrásainkban, hogy Cataluña-ban valaha is tüzetes törvények alkottattak volna az uralkodó tanácsosainak felelősségéről; sem Capmany y Monpalan, sem Carbonell nem szólak erről; Desclotot ¹⁾ sem idézi senki ily értelemben: de azért mégis nagyon lehetséges, sőt valószínű, hogy ha 1287-ben oly tanácsprivilegiumot birt kieszelni az aragoniai Union a tanácsosok felelősségének irányában: a jogtudósokban és jogi írókban bővelkedő Cataluña, a Jayme de Mont-Jui és a Jayme de Calicio hazája még inkább birt és igyekezett is törvényhozásilag rendelkezni a tanácsosok felelőssége tárgyában. Nem csak Aragonia közelsége, nem csak az a reálunio, a melyben Catalonia ez utóbbival századok óta állott, de maga a catalan népnek ismeretes szelleme, szabadságáért rajongó, s határozottan a jogegyenlőség felé törekvő hajlamai terelhették a cataloniai törvényhozást ily irányba. Nevezetes góczpontja volt ezen törekvéseknek Barcellona, e nagy összeköttetésű, dúsgazdag és művelt tengeri kikötőváros: hisz nem csak hogy e város tanácsa szokott századokon át a leghatályosabban szembeszállni mindazokkal, még Aragonia királyai-val is, ha ezek a catalan államjogot megsértették, hanem e város tanácsa volt az, a mely, alig egy évre a Carlos infans szabadon bocsáttatása után, midőn ez utóbbi állítólag mérgezés következtében meghalt, minden reáluniót, minden államjogi köteléket föl akart mondani az aragon monarchiának és Barcellonát, a nagy olasz városok mintájára, szabad köztársasággá akarta átalakítani!

A hol ily szellem uralkodik, ott — mindig a XIV. és XV. századról szólva — ott csakugyan nagyon valószínű, hogy

¹⁾ Historia de Cataluña de las empresas hechas en sus tiempos por los reyes de Aragon hasta la muerte de Don Pedro el grande. (Cervera spanyol fordítása 1616.)

a törvényhozás nem hagyja megelőzni magát kevésbé művelt szomszédai, az aragonok által, az uralkodó tanácsosai felelőségének érvényre emelésében. Ha nem bírjuk positiv nyomait a catalan törvényhozás ily irányú kezdeményezésének, ez inkább a ránk szállott források hiányos voltában lelheti az okát, mint bármely egyéb mozzanatában Catalonia alkotmány-történelmének.¹⁾

Castilla alkotmánytörténelmének jellegző vonásairól megemlékeztem a miniszteri felelőség eredetéről szóló 1882-diki akadémiai értekezésemben; most a fönnebbiek kapcsán csak azt kívánom még hozzáadni, miszerint szemléljük ugyan annak a nyomát a forrásokban, hogy Castilla királya tartozott — legalább a XV. század folyamában — figyelembe venni az ő tanácsosainak, illetőleg ezek többségének nézeteit, véleménynyilvánítását, tanácsadását: de hogy e tanácsosok felelősége Castellában valaha is törvényben lett volna kimondva, ennek nyomát sehol sem találhatni. Így állittatik Castilla királyáról, IV. Enriquéről, hogy midőn neki Aragonia rendei a koronát följánlották, oda nyilatkozott volna, miszerint ő ez ajánlatot, Aragonia följánlott koronáját elfogadja, *mert az ő (castillai) tanácsosainak többsége is hasonló értelemben nyilatkozott.* Ez jellegző vonás, midőn egy XV. századbéli monarchiáról van szó: de ebben a jellegző vonásban még nem rejlik benne szükségképen a tanácsosok politikai felelősége is, a mint hogy ezen megkülönböztetésre egyéb középkori monarchiák analogonai nagyon is élénken emlékeztetnek.²⁾

De térjünk most már át Magyarországra. 1882-ben a t. Akadémia előtt tartott értekezésemben tüzetesen méltattam III. András királyunk 1298-diki tanácstörvényét, ráutalva azon nevezetes helyre, mely e kora törvényünk emlékezetét az európai alkotmánytörténelemben benső jelentőségénél fogva megilleti.³⁾

Az már most a kérdés, minő viszontagságokon ment keresztül ezen 1298-diki törvényünk megalkotása óta a király

¹⁾ L. a 2. alatt i. m.

²⁾ Castillo, Chronic. 68. kv.

³⁾ L. A miniszteri felelőség eredete. Magy. tudom. Akad. Társ. ért. 1882.

tanácsosai felelősségének államjogi kérdése, le azon időpontig, a melyben II. Ulászló királyunk alatt egy egészen új, csaknem azt mondhatni az akkori időkhöz mérve, hogy rendszeres törvényezikk alkottatott a király tanácsosainak felelősségéről, és másodszor, hogy minő helyet foglalhat el államjogi belértékénél fogva az európai alkotmánytörténelem megfelelő phasisaiban II. Ulászló ezen törvénye?

A mi a kérdés első felét illeti: erre csak nagyon szegényes feleletet lehet adni manapság fölszinen levő forrásaink elégtelensége miatt.

Valljuk be őszintén, hogy államjogi irodalmunk termékei sem számra, sem tüzetességre, sem az államélet különböző ágazatainak megfelelő sokoldalúságra nézve a korábbi századokban sohasem állottak arányban azon életerőben gazdag élénkséggel, a melyben maga a gyakorlati alkotmányos államélet hazánkban az illető századokban folyton pezsgedett. Szakadatlan hadviselés, majd csakhogy nem örökös belvillongások, a sok csapás, mely a török hódoltság folytán nemzetünkre, főleg pedig annak értelmiségére nehezedett, mindez kimagyarázhatja ugyan némileg a hazai államjog tudományos, irodalmi művelésének elhanyagolását a legutóbb lefolyt századokban: de teljesen még sem képes kimenteni. Mert ha csak egy tizedrészét szentelték volna III. András kora óta hazai komolyabb politikai történetbúváraink, történetíróink és jogtudósaink összes irodalmi munkásságuknak a hazai államjog legfontosabb kérdéseinek: akkor tán jórészt egészen más világításban, de minden esetre kevésbbé hézagos képletekben láthatnók most elvonulni lelki szemeink előtt a magyar alkotmány fejlődését, mint a hogy ezt tényleg a ránk szállott forrásokból merítve szemlélhetjük.

Többet mondok, maga az államhatalom sem sokat törődött azzal, vajjon történelmileg fejlődött alkotmányunknak szükségkép történelmi kritikára szoruló legfontosabb jogi mozzanatai kellő szakirodalmi ellátásban részesülnek-e? Nem a török háborúk és nemzeti szabadságharcok, jórészt vallásháborúk által végig zaklatott nemzedékek fölött uralkodott államhatalomra teszem ezt a megjegyzést, de azon államhatalomra, a mely a szatmári béke óta belháborúk által nem

zavart közállapotaink rendezésére volt utalva. III. Károly nevezetes reformokat hozott be államintézményeinkbe, ez tagadhatatlan, művét folytatta Mária Terézia: de vajjon megtörtént-e az, a mi ugyancsak a XVIII. század folyamában már rég gyökeret vert szokás másutt volt, az államélet nem messze történelmi multjának, de megtestesült jelenének irodalmi nyilvántartására?

Európa legtöbb államában szokásos volt már akkor az állami schematismus, mint hivatalos tanúságtétele a kormány államférfiúi műveltségének és az államszervezet irodalmi nyilvántartására irányuló buzgalmának. Schwarzkopf már 1798-ban egy egész könyvet adhatott ki Berlinben az európai államschematismusok irodalmáról, annyi állam kormánya gondozta volt már akkor ezt az ügyet Európaszerte.

Hazánkban a kormány nem gondolt ilyesmire. Hivatalos államschematismus nem létezett itt mi nálunk egész 1788-ig; akkor is az egyetemi nyomda vállalata volt inkább, mint az államkormány kiadványa. A mi kormányaink a XVIII. század folyamában ilyesmire nem gondoltak és így megtörtént tényleg az az anomalia, hogy Magyarország tisztí névtárának kiadását 1728-ban egy élelmes pozsonyi könyvkötő, valami F. Dominik Spaiser, mint nyerészkedési vállalatot kezdeményezte és 1788-ig folytathatta a nélkül, hogy ezen vállalatának valamely hivatalos színezetű vetélytársa akadt volna; nem, 60 éven át folytatta e nyerészkedési vállalatát a pozsonyi Spaiser-czég, és nem a m. kir. udv. cancellaria, nem is a m. kir. helytartótanács, hanem csakis egy győri magánvállalkozó, J. A. Streibig csinált neki némi concurrentiát.

Első pillanatra jelentéktelen mellékkörülménynek látszik, de közelebbről tekintve, nem kevésbé jellegző, mint az az elutasítás, és ezen elutasításnak a hangja, a melyben épen a francia forradalom emberjogokat proclamáló hevélyeivel egy időben együtt ülő rendi országgyűlésünk a jórészt elvesztettnek hitt, vagy nem is sejtett régi magyar törvények nyomait oly hangyaszorgalommal és szakértelemmel kibuvárló *Kovachich Márton Györgyöt* részeltetni jónak látta, midőn ez pótolhatatlan becsű alkotmánytörténelmi munkáinak kiadásáért ezen rendi országgyűlésünkhöz folyamodott. Persze

Kovachich abban az időben, midőn folyamodását benyújtotta, mindössze is csak holmi alantas tisztviselőcske, kir. kamarai őrnök volt!

Ott, hol ily dolgok történhettek még a XVIII. században, sőt tekintettel Kovachich újabb folyamodványára, még a XIX. század második évtizedében is: ott azután ne csodálkozzunk, ha a korábbi századok, a könyvnyomtatás áldásait még nem élvező századok törvényhozási actusainak még oly kérdésekben is vajmi könnyen nyoma veszhetett, a mely kérdések az alkotmányjog legfontosabb elemeit érintették. Ne csodálkozzunk, ha nem tudunk manapság a király tanácsosai felelősségének tárgyában III. András halálától le egészen II. Ulászlóig egyebet, mint azt, hogy Mária királyné fogsága idején Budán gyűlés tartatott 1386-ban, és ez a gyűlés azt határozta, hogy a királyi felség az ő tanácsosainak tanácsát követni tartozik, a rossz tanácsadók pedig kizárandók a tanácsból,¹⁾ ezen fölül megtudjuk legfőlebb még azt, hogy a Knauz Nándor²⁾ által fölfedezett temesvári országgyűlési decretuma Zsigmond királynak (1397) az Arany Bulla azon pontján, mely a várispánok felelősségét rendeli vala el, nevezetes módosítást tesz, elrendelvén a ránk csonkán szállt szöveg szerint, hogy »A nádor pedig, az országbíró, a bánok és várispánok, a kik a király által rájuk bizott hivatalt nem kellően viselték s nem különböztetik meg vármegyéjök népét, a nemeseket és más állapotú embereket, ha ez rájuk bizonyodik — —« mozdíttassanak el csúfosan hivataluktól. A mit ezen fölül Zsigmond egyik-másik törvénye a tanácsosokra vonatkozólag magában foglal, az semmiképen sem eshetik a politikai felelősség rovata alá.

Albert király pedig épen az ellenkező utat követte: nem a király tanácsosait tette felelőssé az ő decretuma, hanem a nádort tette államjogi bírónak, majd csak hogy nem az aragóniai Justicia mintájára.

Fontos, mondhatni ezen egész időszakban az 1386-diki határozat és a Zsigmond-féle Bulla-módosítás mellett még a

¹⁾ Szlemenics VII, 233—4.

²⁾ M. tör. tár III., 191. kv. Hl. ö. Ladányi I, 228—9.

legfontosabb az, hogy I. Ulászló 1440-ben az országgyűlés határozatából III. András királyunk 1298-diki törvényczikkét újból törvényerőre emelte. E szerint az 1298: t.-cz. 23. pontja, mely azt rendeli vala, hogy az, a mit a király a melléje rendelt tanácsosok hozzájárulása nélkül rendel, érvénytelen legyen, I. Ulászló alatt 1440-ben, másfélszázados szünetelése, helyesebben elkallása után, ismét államjogi érvénybe lépett: hogy volt-e kellő hatálya a gyakorlati alkotmányosságban, e felől, megvallom, nem bírok történetiróinkból s egyéb forrásainkból magamnak kellő eligazodást szerezni. Egy azonban bizonyos, és ez az, hogy III. András e nevezetes törvényének újból érvényre emelése, — vagy mint a régiek itt helytelenül mondják, megerősítése, ha egyéb célzt nem is ért el az alkotmányosságban, elérte legalább azt, hogy ébren tartotta a köztudat és az értelmiség jogérzékét a király tanácsosai felelőségének nagy postulatuma irányában. Az 1444: II. tv.-czikk azonban sehogy sem válhatott e postulatum kielégítésének előnyére.

Hunyady János kormányzósága alatt szintén tanácsot adtak az 1476-diki országgyűlésen a rendek a felségjogokat gyakorló kormányzó mellé, sőt ennek ellenőrzésére: de hogy mért nem lehet ezen törvényczikket, valamint az 1454-diki tanács törvényt sem betudni a király tanácsosai felelőségéről alkotott törvények sorozatába, ezt kifejtettem a miniszteri felelőség eredetéről szóló 1882-diki akadémiai értekezésemben.

Tetőpontját a tanácsosok felelőségét elrendelő régi magyar törvényhozás, kétségen kívül, II. Ulászló 1507-diki decretumában éri el. Megérdemli, hogy vele és előzményeivel tüzetesebben foglalkozunk.

Rendkívül sajnálhatjuk úgy egyáltalán az alkotmánytörténelem, mint tüzetesen hazánk államintézményei multjának szempontjából, hogy nem bírnak valamelyes irodalmi terméket egykorú magyar jogtudós tollából a II. Ulászló korából a tanácsról, különösen pedig a tanácsosok felelőségéről alkotott törvényczikkekről, valamint ezen intézménynek gyakorlati működéséről. Mert a monarcha tanácsosainak felelősége, különösen pedig e tanácsosok *politikai felelősége* abban az időben, a XVI. század első évtizedében sehol, Európa egyet-

lenegy szárazföldi államában sem volt ily tüzetességgel törvénybe iktatva, mint ahogy ez tényleg és de iure megtörtént Magyarországon az 1507-diki országgyűlésen. Maga a törvény szövege előttünk áll ugyan; mint mindenki tudja, ott pompázik a »Corpus Juris«-ban: de csakis általános tanulságokat vonhatunk le ebből a »Corpus Juris«-ba belejutott szövegből; részletes értesülést oly módon, hogy ezen intézménynek teljes államjogi képe tisztán lebegne manap szemeink előtt, ilyen részletekbe behatoló és már magának a dolognak lényegére nézve fölvethető kérdések minden fontosabb mozzanataiba világot árasztó értesülést nem szerezhettünk ma már magunknak, a tudománynak, illetőleg az európai alkotmányjog történelmének igen nagy kárára.

Pedig élt, alkotott és írt abban az időben hazánkban egy férfiú, a kinek a nevét századok óta ép oly sűrűen vagy talán még sűrűbben vették ajkaikra Kárpátoktól Adriáig a jogtudósok, történetírók, bírák, ügyvédek, perlekedő felek és a még ki nem keresett örökségről álmodozók légiói, mint a hogy ajkaikra veszik évtizedek óta a legnépszerűbb költőnk, Petőfi nevét a magyar nemzeti irodalom barátai.

Egy codificator, a szónak XVI. századbeli értelmében, a kinek a művét kegyelettel fogja környezni a hazafias tudományszeretet, míg csak magyar elmét melegen fog érdekelni a jogtörténet. A »*Tripartitum*« elévülhetetlen nevű szerzőjét, *Werböczyt* értem, a ki benne élt a II. Ulászló törvényhozásának legbensőbb munkakörében úgy is mint előkelő jogtudós, úgy is mint a bírói hatalom egyik jelentékeny állású közege. Minő fény özönlenék most a régi Magyarország ezen örökre emlékezetes intézményére, a király tanácsosainak felelősségére, ha Werböczy ösztönzetet érzett volna magában tüzetes munkában tárgyalni akár a történelmi előzményekkel együtt, akár ezek nélkül a tanácsra és a tanácsosok felelősségére vonatkozó törvények megalkotásának történetét, és miután senki nem ismerhette jobban nálánál a törvényhozás intencióját, azok valódi államjogi és politikai jelentőségét.

Werböczy halhatatlan szolgálatot tett hazájának, midőn megírta a maga »*Hármas könyv*«-ét: de nemcsak hogy külön, egy ily tüzetesen államjogi munkával nem gazdagította hazánk

jogi irodalmát, hanem még »*Hármas könyv*«-ének tervezetét is oly alaprajz szerint építette föl, a mely egyáltalán már a maga teleológiájánál fogva kizárt a maga keretéből minden érdemleges államjogi méltatást, rendszeres összefüggésben és komolyabb mérvekben. A magyar államjognak nem egy sark-tételét mint anyaforrás maiglan is a Werbőczy »*Hármas könyv*« tartalmazza; megbecsülhetetlen tárház e XVI. századbeli munka egyáltalán a maga nagy számú államjogi vonatkozásainál fogva: ámde ne feledjük, hogy Werbőczy mind ez államjogi tételeket, pl. a személyjogok tárgyalásában a nemesek államjogi természetű jogait,¹⁾ csakis azért szövi bele e munkájába, mert azok az általa felölelt magánjogi mozzanatoknak részben alapvető, részben lényegesen kiegészítő részét képezik, elannyira, hogy ezen államjogi mozzanatok kidomborítása nélkül a mű teleológiája — különösen az akkor még Európaszerte dívó, köz- és magánjogot elegyesen tárgyaló jogirodalmi chablonok értelmében — érzékeny csorbát szenvedett volna még a maga magánjogi horderejére nézve is. Adhatott volna ugyan Werbőczy — a régi spanyol hason természetű munkák példájára — egy rendszeres vázlatot Magyarország államjogáról, s ezen vázlatban tüzetesen szólhatott volna a tanácsról és ugyan nem csak a tanácsot megillető tiszteletről, miként ezt teszi, de a tanácsosok felelősségéről is, ha másutt nem, hát a »Bevezetés«-ben: ámde Werbőczy inkább beszél Homerosról, Hesiodosról, inkább idéz a római költőkből és a szentatyákból, sem hogy egy ily államjogi vázlattal igyekezett volna amúgy is örökbecsű munkájának értékét még e tekintetben is kifogásolhatatlanná tenni. Nem osztom nem rég elhalt jelesünk: Dell Adami Rezső túlszigorú kritikáját a Werbőczy jogtudományi önállóságának mértékét és tudományos láthatárát illetőleg; mély meggyőződésből csatlakozom én is azokhoz, a kik korához képest magas színvonalon látják a »*Tripartitum*« szerzőjét: de ha azt látom, hogy pl. Werbőczy az országzászlósokról csak azért mond el az I. könyv 94-dik czimében egy rövidke államjogi excursiót, hogy utána tehesse, miszerént az »országzászlósok

¹⁾ *Tripartitum*. Pars I, Tit. 9. stb. — Így a főpapok és egyéb egyházi személyek hódolási kötelezettsége, stb.

özvegyeinek hitbér és jegyajándék fejében száz márka fizetetik» — tehát csakis mintegy kiegészítéseül az előző 93-dik czimnek, a mely a hitbér — és a jegyajándékkal foglalkozik; ha, mondom, azt látom, hogy Werbőczy meglehetősen belemegy egy helyütt azon államjogi kérdésnek fejtegetésébe is, hogy a pápa az egyházi javadalmak adományozására nézve az országban magának semminemű hatóságot azaz felségi jogot fön nem tartott a megerősítésen kívül, és azután a következő czimben azt tárgyalja, hogy a főpapok és egyéb egyházi személyek kivétel nélkül hűségi hódolatra kötelesek a király irányában, világi birtokaikra nézve pedig világi bírák előtt tartoznak törvényt állani, és mindezt csak azért szövi be épen ezen a helyen — az I. Részben, mert a következő czimben a királyi adományokról és azok nemeiről akar szólni, a minthogy a nemeseknek törvény útján kívüli le nem tartóztathatását és az Arany Bulla végzetterhes felkelésjogi záradékát is csak azért szötte be, mert ezeket az állampolgári, államjogi jogokat — mint ma mondanók — mint magánjogi jogokat tekintette: akkor minden nagy kegyeletem mellett mégis be kell ismer- nem, hogy legalább is hiú álmodozása a régmúlt idők lehetőségein merengő honfui kebelnek mint valószínű alternatívát föltenni, hogy Werbőczy *csak azért* nem szötte bele az 1507-ben alkotott tanácstörvény elemeit az ő »*Hármaskönyv*«-ébe, mert ekkor nem remélhette volna a Várdai Pál prépost, Batthányi Benedek várnagy, Ellyewelleghi János nádori, Bellyén Albert, Bolyár Pál személynöki ítélőmesterek, Gibarti Keserű István alnádor, Mekcsei György titkár, Zobi Mihály és Dombó Pál törvényszéki esküdt bírák s Petróczi Henczelffi István kir. ügyigazgató által »elolvasott, átnézett, megvitatott és megvizsgáltatott törvények és helyben hagyott szokások helyes rendben és kellő módon irott« voltának ¹⁾ elismertetését, és ennek folytán úgy a Rendek általi elfogadtatását, mint II. Ulászló általi szentesíttetését, — vagy pedig csak azért nem, mert ő már mint szerző nem tartotta volna ildomosnak ily tanácstörvények elemeivel tarkázgatni egy oly munka szövegét,

¹⁾ A »Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae« meg- érdemelne annyi, túlnyomólag magánjogi és perjogi méltatás után még egy alapos, és rendszeres, kimerítően államjogi kritikát is.

a mely már maga czimében és kizárólag a »Tripartitum opus juris consuetudinarii« kifejezéssel igyekszik annak tartalmi lényegét jelzeni.

Legyen bárhogy, annyi tény, hogy Werbőczy munkájából a tanács szervezetét és a tanácsosok felelősségét illetőleg fölvilágosítást nem nyerhetünk és nem nyerhetünk más kortárs művéből sem: így azután kénytelenek vagyunk későbbi századok jogirodalmi termékeiben kutatgatni ily fölvilágosító commentarok vagy legalább scholionok után: köteleességszerű fáradozás, a mely azonban épen nem kecsegtethet alkotmányjogilag számba vehető eredménnyel, a minthogy a politikai pártszenvédeley miatt, a mely a XVI. és XVII., sőt XVIII. századbéli, e tárgy körül forgó országgyűlési törekvéseken mindkét részről előmlik, nem tarthatjuk biztos ka- lauznak a II. Ulászló tanácstörvényének minden oldalról alapos megismeréséhez ezen aspiratiók írott nyomait sem.

De térjünk most már át II. Ulászló tanácstörvényeire.

II. Ulászló már a diplomában arra kötelezte magát, hogy »9. §. Midőn Magyarországon leszünk, tanácsosaink, cancellárjaink, királyi udvarunk tisztjei magyarok lesznek, 10. §. Midőn, (azaz valahányszor) Magyarország s az ennek alávetett Részek ügyeiről lesz szó, csakis magyar tanácsosokkal fogunk tanácskozni és határozatot hozni; idegeneket nem bocsátunk ezen tanácsba. 11. §. Az egyéb javadalmakat, különösen pedig az érsekségeket, püspökségeket, apátságokat, prépostságokat csak is magyaroknak, vagy a magyar korona alattvalóinak adjuk, ezeknek is csak az ország főpapjai, bárói és tanácsosainak határozottan kijelentett megegyezésével és akaratával, adjuk pedig érdemes egyéneknek.« (Item, quando de Rebus et Negotiis Regni Hungariae, aut partium sibi subjectarum agetur, non cum aliis, praeterquam cum Hungaris Consiliariis tractemus et consultemus, et alios Forenses aliasque nationes ad talem consultationem, taleque consilium non admitemus. — 11 §. Item quod beneficia ecclesiastica, praesertim vero Archi-Episcopatus, et Episcopatus, Abbatias, Praeposituras caeterasque Praelaturas, non nisi Hungaris, vel qui sunt Coronae ab antiquo subjecti, absque expresso consensu et libera ac spontanea voluntate Praelatorum et Baronum, Regnique

Consiliariorum conferre valeamus: Conferamus autem personis probis et benemeritis.«)

Ezen pontozatokat majd csak hogy nem szóról szóra átvették a Rende az 1492-diki országgyűlés által alkotott törvényeikbe. Ugyanis a II. Ulászló alatt alkotott 1492: 6 t.-czk azt rendeli, hogy míg a király (II. Ulászló) Magyarországon maradni fog, a tanácsosok, a kancellár, a kincstárnokok, a kamarások, az asztalnok, a pohárnok, a megyei ispánok és valamennyi hivatalnok, a nagyobbak úgy mint a kisebbek, magyarok legyenek, miként néhai felséges Lajos boldog emlékü király úr idejében is szokásban volt és meg is tartatott, s ennek kapcsán a 7. t.-czk, hogy »midőn Magyarország és az alárendelt tartományok tárgyairól s dolgairól végzés hozatik, ne másokkal, hanem csak is magyarokkal értekezzenek és tanácskozzék és másokat, külföldieket, idegen nemzetbelieket ily értekezletekhez és tanácskozásokhoz oda ne bocsásson.« (Et quando de rebus et negotiis regni Hungariae ac Partium sibi subjectarum agitur; non cum aliis, praeterquam cum Hungaris Consiliariis tractet et consultet, et alios Forenses, aliasque nationes ad talem consultationem, taleque consilium non admittat.)

Közelebb jön a tanácsosok felelősségének kérdéséhez az a törvényczikk, a mely az akkori legfőbb törvényszék elemeit hozza szerves egybefüggésbe a királyi tanács szervezetével és ügykörével. E törvényczikk így hangzik:

1498: 7. Hogy a királyi felség oly ügyekben, a melyek általában az egész országot érdekelni, illetni látszanak, az érintett 16 nemesek közül 8-at mindig a tanácsba vegyen. 1. Azon nemesek pedig tartozandnak szigorúlag esküt tenni, hogy azon tanácsban mindeneket híven és a titkot jól megőrizve, és az országnak közjávára és hasznára fognak tenni és intézni.«

E szerint a király tanácsában állandóul helyet foglaltak az ország fensőbb birái, a mi az akkori idők szellemében Europaszerte szokásban volt, levén a biráskodás oly államhatalmi functio, a mely mellett a tüzetes közigazgatási ügykör alig talált még külön magasabb foku organumokra. Ennek tüzetesebb megszervezésére szolgált a következő rendelkezés is: 1500: 10. »In iudiciis Regni et consilio huius Regis,

quot et quae personae interesse debuerint. — ? — « Item pro clariori explanatione Articulorum, secundi, sexti et septimi, minoris Decreti, sancitum est: §. 1: Quod ultra illos sedecim juratos Assessores, iudicio interesse debentes et Dominis Praelatis quatuor et de Dominis Baronibus totidem *Jurisperiti et prudentia caeteris praepollentes*, per Regiam Majestatem eligantur, qui in Octavis magnis, et integris, omnes interesse debeant. §. 2. In brevibus vero judiciis, peramplius continue celebrandis, solummodo duodecim ex eisdem, mutuatis, ex alternatis inter sese vicibus, assidere teneantur. §. 3. Illi itaque duodecim electi, per integrum medium annum, residui autem similiter duodecim, per alium medium annum, in Consilium Regiae Majestatis semper admitti, et interesse debent. §. 4 Qui stricta fide, Regiae Majestati et universis Dominis ac Regnicolis jurare super eo tenebuntur; ut ipsi in *codem Consilio*, omnia illa, quae ad fidelitatem et incrementum Regiae Majestatis ac libertatem et *commune bonum totius Regni* cedere videbuntur; fideliter tractabunt. §. 5. Et illi iidem jurati electi, semper et continue Budae alternatis modo praetacto vicibus interesse; ac consuetudines et jura Regni, quae in judiciis allegari consueverunt, explanare et conscribi facere; ad futurasque Conservationes Regnicolarum Generales, juxta seriem Decreti celebrandas semper coram Regia Majestate, ac Dominis Praelatis et Baronibus Universitateque Regnicolarum exhibere et praesentare teneantur. §. 6. Ubi si quae earundem Regiae Majestati ac Dominis Praelatis et Baronibus, caeterisque Regnicolis rationabiles et justae videbuntur, acceptantur, et approbentur. Si quae autem ipsarum irrationabiles, et modo abusivo confecta et scripta dignoscuntur; per Regiam Majestatem, Dominos Praelatos et Barones, Universitatemque Regnicolarum in melius reformatur. §. 7. Quibus tandem per omnia explanatis, conscriptisque, et approbatis, secundum easdem et eadem judicentur. §. 8. De salariis autem eorundem juratorum de medio scilicet Regnicolarum electorum, iidem Regnicolae; de Dominorum autem Praelatorum et Baronum similiter, salariis, caeteri Domini Praelati et Barones providere tenebuntur. §. 9. Illi vero sedecim jurati, ex quatuor partibus Regni per Re-

giam Majestatem, et universum Regnum eligantur. §. 10. Qui singulo tertio anno, in Congregationibus scilicet Regnicolarum deinceps celebrandis alternari, et mutari, officiaque sua deponere debebunt: ita tamen, ut si qui illorum Regiae Majestati ac Dominis Praelatis et^s Baronibus, caeterisque Regnicolis ad id idonei, aptique et acceptabiles videbuntur; illi rursus eligi valeant. §. 11. Quicumque autem eorum, ultra ipsum triennium officium tale deponere voluerit; liberam deponendi habet potestatis facultatem. §. 12. Hoc declarato, quod si medio tempore aliquis eorum, nutu Divino ab hac luce decesserit; extunc Regia Majestas, cum caeteris electis, et juratis, loco illius alium, qui videbitur, elegere valeat: non expectata Congregatione Generali Regnicolarum praenotata. — §. 13. Hoc quoque non praetermisso, quod si quempiam praescriptorum viginti quatuor electorum, medio tempore, dum scilicet non sua series verteretur, ad Octavas, vel breviora iudicia, aut in Curiam Regiam advenire contigerit, semper in Sedem Judiciariam, et *Consilium* Regiae Majestatis, in medium scilicet caeterorum suorum Coassessorum et conjuratorum admitti ad se locare valebit. — §. 14. Caeteri insuper Domini Praelati et Barones, alias in *Consilio* Regiae Majestatis residentes, more alias consueto, in Consilium Suae Majestatis praenotatum, semper admittantur.«

Tehát e törvényeinkben (1500:10) nem annyira a király tanácsosairól mint ilyenekről, hanem inkább a legfőbb törvényszék biráiról és azok tisztéről vagyon szó, csakis a végső pont (14) rendelvén el, hogy *azonfölül* a többi egyházi főurak és országnagyok, *kik különben* a királyi Felség tanácsában ülnek, szokott módon mindenkor bebocsáttasanak Ő Felsege tanácsába.«

Az 1507-diki országgyűlésen még tüzetesebb törvényczikk alkottatott a legfőbb törvényszék bírói állomásainak betöltéséről és tisztéről, — törvényczikk, mely szerves összefüggésben áll a tanácssal, a mint ez ugyancsak ezen országgyűlés által contempláltaték. 1507:3. In sublevamine oppressorum, Articuli Minoris Decreti, de iudiciorum super actibus potentiariis continua celebratione, et juratorum Assessorum in *Consilio* Regiae Majestatis, atque Judiciis interesse debentium electione,

dudum conscripti: per omnia observentur: §. 1. Hoc addito, quod Assessores illi, in Octavis Majoribus, sive compareant omnes, sive non; Octavae nihilominus illae celebrentur. §. 2. Verumtamen Assessor ille, qui non advenerit; et Octavis in eisdem interesse recusaverit (nisi justa, gravi et notabili destineatur aegritudine) in amissione bonorum suorum, seu dignitatis et beneficii sui; et insuper in amissione sui officii Assessoratus, de facto vincatur, et eo officio nunquam amplius utatur. §. 3. Et Regia Majestas una cum caeteris Assessoribus et Consiliariis suis, alium, qui videbitur, loco illius statim eligat, ita tamen, ut eisdem quoque Assessoribus, de eorum expensis satisfactio impendatur. §. 4. In quarum quidem expensarum sortem Dominis Praelatis, et Baronibus septingenti, Nobilibus vero Assessoribus, de medio scilicet Regnicolarum electis trecenti floreni auri ad unum integrum annum solvantur. §. 5. Et ad hujusmodi solutionem, de singulis portis, seu sessionibus Jobbagonibus, singuli tres denarii per totum Regnum de universis scilicet bonis et juribus possessionariis, atque Civitatibus, tam Regiae ac Reginalis Majestatum, quam universorum Dominorum Praelatorum, Baronum et Regni Nobilium: imo etiam a Nobilibus unius sessionis per Vice-comites ac Judices Nobilium Comitatum, de singulis Curiis, modo, ordine, ac sub poenis, et gravaminibus super exactione pecuniarum ad gentium conservationem, in Decreto minori expressarum, atque declaratarum, irremissibiliter et sine defectu exigantur. §. 6. Pecuniaeque ejuscemodi exactae, manibus duorum hominum, per praefatos electos Assessores eligendorum, unius scilicet Baronis, et alterius *mediocris* Nobilis, fideliter assignentur. §. 7. Quos tandem iidem duo homines, Assessoribus ipsis distribuere et in ventura postea Diaeta, rationem Dominis et Regnicolis superinde reddere teneantur. §. 8. Et nemo Colonorum, qui vera nobilium Regni libertate non fruitur, in hac pecuniarum exactione, aliqua libertate gaudeat.

Ezen törvénczikk a király tanácsában is ott ülő bíráknak, de nem mint tanácsosoknak, hanem csakis mint bíráknak fizetését és az ezen fizetésekre szolgáló pénzek behajtásának módzatait állapítja meg, a nélkül, hogy ugyanezen bírák (ülőkök, assessorok) politikai vagy legalis (tanácsosi) fele-

lösségéről csak egy szót is hallatna. Bartal nagyon röviden bánik el ezen törvénycikk megcommentálásával is a maga »Commentarii ad Historiam Jurisque Publici Hungariae« czimű, különben igen becses munkájában¹⁾; de legalább belebocsátkozik némileg a dolog érdemébe; teljesen tartalom nélküli azonban az, a mit az 1507-diki decretumnak a tanácsosora mint ilyenekre vonatkozó cikkeit érintőleg mond.

Az 1507: 4-dik törvénycikk az ülnökökről vagy mint az eredeti szöveg mondja, assessorokról, és a királyi felség bírói pecsétjéről szól. »Quicumque Dominorum, ac Nobilium Regni hujus, in Assessorem electus, Officium ipsum in se levare, suspicereque nollet; si fuerit Praelatus, in Praelaturae suae; si vero Baro, vel Nobilis, in Bonorum suorum amissione condemnatur. §. 1. Et ut judicia ipsa commodius, efficaciusque celebrari; et malefactores, juri inobedientes etiam per arma et gladios puniri possint, conclusum est; §. 2. Quod a modo deinceps sigillum juridicum Regiae Majestatis (sub quo universae sententiae capitales, aliaeque literae super punitionibus, poenisque malefactorum, et capite plectendorum, emanari solent) Persona Saecularis benemerita, juriisque, et literarum perita teneat. §. 3. Atque Regia Majestas, cum consilio praefatorum Dominorum Assessorum, et Consiliarium suorum ad conservandum illi conferat.«

Hogy e törvénycikk az ország főurai és nemesei közül azt, a ki a legfőbb törvényszék bírójává (assessor) ily módon megválasztott, és ezen hivatalt elfogadni nem akarja, oly érzékeny büntetéssel sújtja, ez nagyon is megérthető az akkori államintézmények természetéből. Egyéb e korbeli törvényeink is tartalmaznak hasonló rendelkezéseket. A föltűnő csak az, a mit Bartal nem vett észre, hogy t. i. e törvénycikk nem rendelkezik egyúttal a felől is, hogy mi történjék azokkal, a kik bíróvá választatván és nem ez által, de más czímen a tanácsbai belépésre is jogot nyervén, csakis a bírói munkakört utasítják vissza. Mert megvan a dolognak ez az oldala is.

1507: 5.: ez már nagyjelentőségű törvénycikk, a melynek rendeletei közvetlen és ugyancsak érdemlegesen vágnak

¹⁾ Comment. II. 269, §. 33. A Mantissában sem szól a tárgyról tüzetesen.

bele a tanácsosok felelősségének kérdésébe. »Quod Regia Majestas omnia, quae Negotia huius Regni concernunt, cum consilio praefatorum Dominorum *Assessorum* et *aliorum suorum Consiliariorum* de caetero faciat. §. 1. *Etsi quae praeter eorum scitum faceret, nullius sint vigoris atque firmitatis.* §. 2. Praeterea universa officia finitima, Waywodatum scilicet Transsylvaniensem, Comitatum Siculorum, Banatum Regnorum Dalmatiae, Croatiae etc. Comitatum Themesiensem, ac aliorum castrorum finitimorum Capitaneatum; Personis benemeritis, cum consilio eorundem Dominorum *Assessorum* et *caeterorum Consiliariorum* suorum, conferat. §. 3. Ita tamen, ut haec castra finitima, videlicet Jaycza, Zeureniense, Nandorlbense, Sabác et Zebernik, Regia Majestas duabus semper personis pro Officiolatu donet. §. 4. Quorum unus, sub nota perpetuae infidelitatis, semper in castro permanere, atque gentes suas, quas inibi, juxta consuetudinem hactenus observatam, tenere deberet; paratas semper habere teneatur. §. 5. Quibus scilicet (et Domino Rasciae Despoto, qui castrum finitimum, et insigne Banderium, pro Regni tutela tenere debet.) Dominus Thesaurarius, sub amissione bonorum suorum; solutionem de eorum salariis plenariam, semper facere teneatur.«

Tehát mindazokban, a mik ezen ország ügyeit érdeklik, tartozik a királyi felség az előző czikkben említett bíráknak (assessoroknak) és egyéb tanácsosainak tanácsával élni; és ha valamit azok tudta nélkül rendelne, ne legyen az jogerős, és ne birjon semmiféle érvénnyel.

Szemben a III. András 1298-diki törvényével e tanács-törvény határozottan lazább szerkezetű: mert míg a III. András törvényében érvénytelennek mondatik mindaz, a mit a király a tanácsosok *consiliuma* nélkül cselekszik, itt a II. Ulászló törvényében nem a tanácsosok *consiliuma*, hanem csakis azok tudta — scitum — köttetik ki föltétlenül az érvényességhez. Másfelől azonban míg az 1298: 23. csak a fontosabb országos ügyekre reflectál, addig az 1507: 5. nem tesz az országos ügyek közt megkülönböztetést.

A következő, már t. i. a nyomban következő törvény-cikk (1507: 6.) nem a tanácsosokkal, hanem azon ezer lovas-

sal foglalkozik, a melyeket a királyi felség »ex vetusta huius Regni consuetudine, vigoreque generalis Decreti« az ország védelmére állandólag fegyverben tartani köteles; rendelkezik azután a végvárak — castrorum finitimorum — ügyében; a 7-dik törvényczikk (1507: 7.) azonban ismét visszatér a tanácsosokra és oly rendelkezéseket tartalmaz, a melyek kiegészítve egyfelől az 5-ik törvényczikkben, másfelől pedig a 8-ik törvényczikkben foglaltakkal, egyik legnevezetesebb mozzanatot képezik a szárazföld alkotmányjoga történelmében. »Si quis Dominorum, aut Regnicolarum in Consilio Regiae Majestatis, contra *Libertatem et Commune Bonum, atque Statuta huius Regni palam publice et temerarie* agere attentaret, talem teneantur praescripti Domini Assessores in Generali Diaeta proxime semper ventura, universis Dominis Praelatis, et Baronibus, ac caeteris Regnicolis, ex nomine manifestare. §. 1. Quem ibidem, tamquam Reipublicae, *libertatisque* Regni proditorem, et turbatorem, *in rebus et persona* juxta sua demerita, iidem puniendi habeant facultatem.«

»Ha valamely főúr (Dominus)¹⁾ vagy (egyéb) országlakó a királyi Felség tanácsában merészelne az ország szabadsága, a közjó és a törvények (statuta) ellen nyilván, kézzelfoghatólag és vakmerően cselekedni, tartozzanak őt az említett assessor urak a legközelebbi országgyűlésen az összes főrendi országnagy uraknak s a többi országlakóknak névszerint följelenteni, a kit is azok, mint az állam s az ország szabadságának megzavaróját és megháborítóját, érdeme szerint személyében és vagyonában megbüntethessenek.«

A legfontosabb e törvényczikkben e kifejezés: »*commune bonum*« vagyis a *közjó*; ez a kifejezés szövi bele félremagyarázhatatlanul a *politikai* felelősség elemét e törvénybe.

Az a kérdés már most, minő összefüggésben áll a következő törvényczikk (1507: 8.) ezzel a tanácsosok felelősségét elrendelő törvényczikkkel? Az 1507: 8. így hangzik (ezikkézímirat a Corpus Jurisban »Contra Statuta Regni peccans, puniri debeat): »Quicunque contra Statuta, Decretaue Regni,

¹⁾ Hogy a Dominus e szövegben földesurat jelentene, mint ezt Geguss fordította, — ezt Bartal sem igazolja. (Comment. ii. hh.)

palam et *aperte* egerit; *Decretaque* hujusmodi temerario ausu violare de caetero praesumpserit (prout hactenus per plerosque Potentes fieri solitum erat) talis, si fuerit Praelatus, aut *altera* persona Ecclesiastica; in amissione Praelaturae, vel alterius dignitatis, et beneficii: si vero Baro, vel Nobilis, in amissione universorum bonorum suorum, et jurium suorum possessionariorum convincatur eo facto, et perpetuus Regiae Majestatis, ac Regni infidelis et exul habeatur. §. 1. Et talium Praelaturas, beneficia seu dignitates, vel jura possessionaria Regia Majestas, cui maluerit, liberam donandi, et conferendi habeat facultatem. §. 2. Quos si Majestas Sua hoc modo punire, Praelaturasque, seu beneficia, aut dignitates, vel jura possessionaria auferre, et alteri conferre, donareque recusaret, extunc, si *mediocris* Persona *Spiritualis* aut *Saecularis* id facere tentaverit, per Comites vel Vice-Comites, ac Gentes et Universitatem Nobilium ejusdem Comitatus, ubi tales residentiam habent, juxta eorum libitum puniatur: Universaque bona, et res ejusdem in *publicam praedam* convertantur. §. 3. Si vero *potens* quispiam fuerit; ad huius proterviam, rebellionemque domandam, nec non bonorum, et jurium possessionariorum, dignitatumque, et beneficiorum ablationem; praefati Dominus Palatinus ac Judex Curiae Regiae, vel Supremus Capitaneus, per Universitatem Nobilium illius Comitatus, ubi talis aperta Decreti violatio facta fuerit, requisitus, levatis praemisso modo suis, ac aliorum Minorum et Comitatum gentibus insurgere, ac sub praemissa dignitatis, et officiorum suorum amissione, adimere teneatur.« Tehát oly erős itt a sanctio, hogy az ember alig hiheti, miszerint mind e büntetéssel e törvény azon tanácsosokat kívánta volna sújtani, a kik a király tanácsában a közjó ellen mertek tanácsot adni a királynak. Nem is merőben rossz tanácsadásról — consilium — hanem vakmerő cselekedetekről — temerarie agere attentaret — vagyon szó a törvény szövegében, mintha csakhogy a Miksa császár gyámságától, illetőleg Ulászló gyermekfiának királylyá koronáztatásától és az országgyűlés ellenzése daczára az Ulászló által Miksával csak imént kötött béke következményeitől tartottak volna a rendek — miként Ladányi hiszi — midőn e törvényt megalkották.

Semmi esetre sem ismerjük még azon rugókat, a melyek a rendeket éppen ebben az időpontban egy ily tanácestörvénynek megalkotására, s annak illetén szövegeztetésére ösztönözték. Talán Fraknoi vatikáni buvárlatainak s egyéb jeles kutatóink élesszemű buzgalmának sikerülni fog kiböngészni a még lappangó forrásokból e törvényalkotás valódi indokait. Addig tartózkodjunk e részben minden ítéllettől.

II. Ulászló ezen 1507-diki tanácestörvényének alkotmánytörténelmi jelentőségét csak akkor érthetjük meg, ha egyfelől visszagondolunk Aragoniára, másfelől pedig összehasonlítjuk Anglia alkotmánytörténelmének hasontárgyú mozzanataival.

Mielőtt erre rátérnék, szabadjon még arra figyelemztetnem, hogy II. Ulászlónak nem ez volt a legutolsó actusa a tanácsosok jogköre szabályozásának kérdésében. Az 1514-iki országgyűlésen is alkottatott törvény, a melyben a király actusának érvényessége függővé tétetik a tanácsosok beleegyezésétől. Értem a királyi javak elzálogosítására vonatkozó 1514-diki törvényczikket.

Az 1514: 2. törvényczikk azt rendeli, hogy a király a maga királyi jövedelmeit csakis a tanácsosok beleegyezésével — consensus — és elhatározásával zálogosíthatja el bármi szükség esetében.

»De caetero vero, Regia Majestas proventus suos Regios, sine consensu et deliberatione sui Consilii ordinati; nemini inscribat, qualicunque necessitate adurgente.« Azon esetekre nézve azonban, ha ez mégis megtörténnék, a következő 1. és 2. §. oly sanctiót ad, a mely a tanácsosok feleletre vonását — mulasztás czímén — nem involválja. »§. 1. Nam si quis Dominorum aut Nobilium huiusmodi proventus Regios pro se inscribi fecerit; summa illa de facto amittatur« és »§. 2. Et insuper, in aestimatione talis proventus vel Civitatis Regiae, foenerator ille convincatur.« — Tehát éppen nem foglalja magában e törvény még csak az embrióját sem azon alapgondolatnak, mely a svéd hasonnemű törvényben foglaltatik.

Angliában a parlament maga is csak 1322-ben nyerte meg az írott államjogban azt a formulát, a mely nyíltan és ünnepélyesen kimondotta, hogy a törvényhozó hatalmat a király csakis a parlamentben egybegyűlt egyházi, világi lor-

dok és commonerek tanácsával és beleegyezésével gyakorolhatja. A II. Edward 1322-diki törvényét értem, a mely azt rendeli, hogy: »the matters to be established for the estate of the king and of his heirs, and for the estate of the realm and of the people, should be treated, accorded and established in parliament, by the king and by the assent of the prelates, earls and barons, and the commonalty of the realm, according as had been before accustomed.« ¹⁾

Sir William Betham azt mondja ²⁾, hogy tulajdonkép itt kezdődik a valódi alkotmányos szabadság kora Angliában. Habár ezt csak úgy lehet érteni, hogy 1322 előtt csakis a szokásjogon alapúlt a parlament törvényhozói jogköre, és így II. Edward korától lehet csak tulajdonkép számítani azon időt, a melyben Angliában a király tanácsosainak felelőssége megingathatatlan alkotmányjogi alapon valóságos intézménynyé testesülhetett, legalább de iure. Igen, mert hát Angliában a király praerogatívája oly túltengőleg hatalmas eleme volt az alkotmánynak le egész az I. Károly koronájának porbahulltaig, majd azután a II. Károlylyal restaurált monarchia ledér orgiáitól le egész Orániai Vilmosnak a parlamentarismust fölavató kezdeményezéseig, miszerint rendes időben, midőn a király rendes jövedelmei fedezték a szükségletet, s ő, a király, a parlament által megszavazandó pénzre nem szorúlt, a parlamentnek, a mely pedig már IV. Henrik óta lordok és commonerek kamrájára oszolva, alapvonásaiban megszervezve volt, alig igen jött módjába oly ellenőrzést gyakorolni a király tanácsosai fölött, hogy ezeket felelősségre vonhatta volna. Ámbár a gróf Lancaster stipulatiói már 1316-ban megállapították a király tanácsosainak politikai felelősségét, tényleg csakis a legális felelősség képezte jellemző vonását az angol alkotmánynak mind e századok folyamában. A sikkasztó tanácsosok vagyis miniszterek nem menekültek el az igazságszolgáltatás sujtó keze elől 1322 előtt sem, de politikai felelősség czímén még rendszerinti miniszteri változásnak sincs igen nyoma

¹⁾ »Report of the Lords Committee« (1819. p. 282.).

²⁾ Feudal and Parliamentary Dignities pp. 11—13. — Todd I. 36.; — Gneist: »Engl. Parl.« i. h.

III. Vilmos előtt, nemhogy oly kegyetlen szigorral sujtotta volna az angol törvény ama századokban a »*commune bonum*« ellen tanácsoló tanácsosokat, mint a minővel sujtja az Ulászló törvénye. Hisz még I. Károly 1641-ben, tehát másfél századdal a II. Ulászló 1507-diki tanácstörvényének megalkotása után, azzal felelt a képviselőház által benyújtott »*Grand Remonstrance*«-ra, hogy ő nem akarja távoltartani, mintegy elkülöníteni az alattvalók engedelmességét az ő saját fejedelmi actusaitól, sem pedig nem engedheti, hogy azért büntessék meg az ő tanácsosait, mert az ő fejedelmi parancsait végrehajtották.¹⁾ Ily elvek mellett nem is válhatott testté a miniszteri felelősség — még a legalis sem, hanem csakis a criminalis felelősség juthatott érvényre, teljesebb mérvekben, mint bármely más európai államban²⁾, politikai felelősségről pedig még csak szó sem lehetett, minthogy ugyancsak még I. Károly, sőt utódai is vonakodtak minisztereiké tenni azon parlamenti szövivőket, a kik mint az ellenzék vezérei, kormányra jutva, a nehézségeket egyszerűen elsimíthatták volna; és csakis olyakat hívtak meg a tanácsba, a kik nyíltan átálltak előbb a király pártjára és ez által minden népszerűségüket már tényleg elvesztették, vagyis csak akkor hívtak meg a tanácsba, midőn a fenforgó viszonyok közepette már mitsem használhattak.

Egyébként egybehasonlítva egyéb európai monarchiákkal, Anglia méltán megérdemelte a XV. században Commines Fülöp dicséretét, a ki azt mondta róla, hogy ez volt a legjobban kormányzott állam az ő idejében. Szentnek és igaznak nevezi az angol alkotmányt, a mely egyfelől erélyesen tudja védeni a népet, másfelől azonban ugyancsak erőssé teszi azon

¹⁾ Campbell's Chancellors II. 532.; Todd I. 38. Gneist i. h.

²⁾ Park's Dogmas, p. 41. — Todd: »In a word, they ruled (the sovereigns of the houses of Tudor and Stuart) by virtue of their prerogative, and with the aid of ministers of state who had no necessary connection with Parliament and were only amenable thereto for high crimes and misdemeanours.« — Hallam Const. Hist. III. 388.: »They were the master movers of their own policy, albeit not always with as much ability as diligence; that they were not very susceptible of advice, but always sufficiently acquainted with the details of government to act without it.« Hsl. ö. Gneist i. h.

fejedelem kezét, a ki kellő tisztelettel viseltetik az alkotmány iránt. Sehol, semmiféle országban nincsenek az emberek annyira megóva az igazságtalanságtól, (már t. i. a fölülről jövő igazságtalanság ellenében) mint Angliában: ezt hirdeti Commines Fülöp, a mit azután büszke nemzeti önérzettel említ föl az utolérhetetlen angol történetíró: Lord Macaulay. Minő törvényeknek köszönheté ezt Anglia azon durva századokban? Valóban nehéz lenne előkeresgélgni teljes számmal akár a Plantagenetek, akár a Tudorok korából oly törvényeket, a melyekből tisztán, világosan kiderülhetne, hogy mely időpontban kezdődött Angliában tulajdonkép a király tanácsosainak legalis felelőssége? Maga Macaulay azt mondja, hogy senki sem képes megmondani, hogy mikor keletkezett az a nagy alkotmányjogi sarktétel az ő hazájában, mely szerint a király a törvények szerint köteles uralkodni, a végrehajtó hatalmat és a közigazgatási hatalmat gyakorolni, és ha a király a törvényt e részben megszegné, az ő tanácsosai és hivatalnokai vonandók feleletre e törvényszegésért. Macaulay nagyon határozottan állítja, hogy senki sem ismeri ezen sarktétel keletkezési idejét: de nem kevésbbé határozottan állítja azt is, hogy ezen nevezetes alkotmányjogi sarktétel érvényben volt már a középkori Angliában. Nincs kizárva ennek a lehetősége semmi tekintetben; hisz egész tömegét ismerjük azon történelmi reminiscenciáknak, a melyek a királyok majd eme, majd ama kedves tanácsadójának, állami vagy udvari főhivatalnokának perbefogatásáról és elítéltetéséről beszéltek. Megtörténhetett ez a *common law* alapján is. Hisz mily vonzólag figyelmeztet maga Macaulay ez ötletből arra, hogy léteznek oly műveletlen társadalmak, a melyeknek a nyelve bámulatra méltó fokát érte el a gazdagságnak és erélyességnek, a nélkül, hogy az ily társadalmak tudományosan szerkesztett grammatikáról csak sejtelemmel is birnának; hogy vannak népek, a melyek sokkal műveletlenebbek még, semhogy fogalmuk lehetne a prosodiáról és mégis tényleg vannak költeményeik, a melyek nem kevésbbé elbájolóak, mint hatalmas szellemi erőre utalók. Előbb létezett az ékesszólás, mint a syntaxis, előbb az ének, mint az énektan — mondja a nagy angol történetíró — éppen így magas fokot érhetett el már egy nemzet alkotmányos élete is.

még mielőtt a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom határvonalait szabatosan megállapította az elmélet.¹⁾

Bátran aláírhatja az államtudományi kritika a nagy angol történetíró e szavait, de csakis azzal a fentartással, a melyre ugyancsak magának Lord Macaulaynak egy más helyütt tett nyilatkozata följogosíthat. Arról lévén ugyanis szó, hogy mennyire szolgálhatnak a történetírók, krónikások, Bracton, Fleta, a »Mirror of Justice«, a »Rolls of Parliament« alkotmányjogi kérdések földerítésére, nagyon becses és nagyon helyes megjegyzést tesz Macaulay. Angliában — úgymond — történelmi fejlődésű lévén az alkotmány, a legrégibb alkotmány-történelmi esemény is aktuális érdekléssel bírhat esetleg még a jelenkori angol államjogra nézve is, és így természetes azután, ha Angliában, inkább mint bárhol másutt e széles világon, a mult befolyása alatt állanak az államférfiak, és viszont sehol a világon nem állanak a történetírók annyira a jelenkor befolyása alatt, mint épen Angliában. A politikai actualitás belejátszása a pártérdekből kiinduló fölfogást még a legrégibb történelmi mozzanatok ecsetelésébe, sőt még egyszerű tanulmányozásába is: nem csoda azután, ha míg némelyek egyenesen azt hajlandók kiolvasni a kútfőkből, hogy a Plantagenetek ép oly korlátlanul uralkodtak, mint a török szultán, addig mások épen azt vélik fölfedezhetni ugyanazon kútfőkből, hogy a Plantagenet házbéli angol királyoknak nem volt reálisabb hatalmok, mint egy velencei dogének.

Valóban nagyon óvatosnak kell lennünk és Gneist kritikai eljárását kell követnünk, midőn azon tömeges esetekről olvasunk, a melyekben Angliában a király tanácsosai meg egyéb főtisztviselők állítólag perbe fogattak, s elítéltettek volna 1189 óta.

A miniszteri felelősség alkotmánytörténelmi előjátékának valódi jelentőségét ezen vádak és perek ráncszállott emlékezetéből egyáltalán nem lehet megállapítani. Tökéletesen áll az, a mit Earl Grey mond ezen idők parlamentjére vonatkozólag. »It was seldom slow to interfere by remonstrance, by insisting on the removal and punishment of favourites and

¹⁾ Lord Macaulay: History of England. I. 27—30.

²⁾ U. o. 24—27. 11.

bad advisers, and even on great emergencies by the deposition of the King, when the abuse of the royal authority excited strong discontent in the Nation; but except on such occasions it meddled little with the conduct of the Executive Government.« ¹⁾

Ily állapotában a korunkra szállott alkotmányjogi hagyatékunk nem vezethetne célhoz, ha be nem érnök azzal, a mi a legszigorúbb kritika előtt is megállhat.

Megállhat pedig — kapcsolatban a jelen értekezésem tárgyával — az angol alkotmánytörténelemnek néhány bevégzett ténye, a mely többnyire inkább negatív jelentőségű mint pozitív jelentőségű a miniszteri felelősség történelmi előjátékának kritikai rekonstruálhatására nézve.

Tekintsünk végig a tényeken elkezdve azon időpontra, a mely III. András uralkodását megelőzve, jelez az aragoniai Union által kicsikart tanácsprivilegiumban foglaltakhoz némileg hasonló mozzanatokat, le egész azon időpontig, a mely összeesik hazai történelmünkben az 1507-diki törvény megalkotásával. (1258—1507).

1. Az oxfordi úgy nevezett örült parlament (1258), miként ezt már a miniszteri felelősség eredetéről szóló értekezésemben is kimutattam, még csak a szó legrprimitívabb értelmében sem vezetett a politikai felelősség megtestesítésére, sőt még csak nem is ez volt az intentiója, midőn egy tehetetlen király megfélékezésére az ismert nem kevésbbé esetlen mint complicált tanács-szervezetet életbelépteti vala. — Csakis a XIV. század második évtizedében, 1316-ban mutatkozik Angliában első ízben a politikai felelősség elvének megtestesítésére irányzott parlamenti kísérlet. A Lancaster gróf stipulatióiért, a melyek, miként már a miniszteri felelősségről irt értekezésemben is jeleztem, és miként alább is tüzetesen hangsúlyozni fogom, messze magasan állanak elvben a mi III. Andrásunk 1298-diki törvénye fölött. De, hogy ezen stipulatióknak nem lehetett még akkor biztos talajok az angol alkotmányjogban, ez kiderül azon bevégzett tényből, hogy még 1322-ben, tehát 6 évvel a stipulatiók után is élethalál harcot vívtak egymással Angliában II. Edward király és a

¹⁾ Earl Grey : Parliam. Govern. 7.

parliament a fölött, hogy vajjon mi legyen a parliament jogköre a törvényhozást illetőleg szemben a királylyal. — És ha az ekkor alkotott törvény egészséges alapot helyezett is ki-látásba az akkori viszonyokhoz képest, a mennyiben a törvényhozást a király által ugyan, de a parliament hozzájárulásával rendelte gyakorlandónak: a Lancaster gróf stipulatiói a politikai felelősséget praecedenskép meg nem állapíthatták a további alkotmány-fejlődésben: mert megsemmisült a Lancaster gróf stipulatióinak jogalapja az 1322. törvény alkotása által tagadhatatlanul.¹⁾ (Ez a formula »for the common profit of the Realm,« előfordúl ugyan már I Edwardnak 1272-től 1307-ig terjedő törvényhozási actusaiban is: ámde — tekintettel ezen kifejezésnek for the common profit of the Realm hasonlatosságára, az Ulászló királyunk 1507-diki törvényében előforduló commune bonum kifejezéssel — azt hinni, hogy már I. Edward alatt egyik sarktételét képezhetette volna az angol alkotmánynak a politikai felelősség, a király tanácsosainak politikai felelőssége — nagyon kritikátlan eljárás lenne, miután a parliament I. Edward alatt nem volt még consolidált államintézmény, hanem a király saját belátása és kénye-kedve szerint majd csak a notablek gyülekezetét, majd csak a grófságok küldötteit, majd ismét ezeket a városok küldötteivel egyetemben hívta egybe, és annak a lélekemelő államjogi elvnek, hogy »utquod omnes tangit ab omnibus approbetur« csakis az adókérdésben lehetett még akkor csupán egész következetességgel érvényesülnie. — 2. Az »Ordainer«ek tanácsa (2 püspök, 1 gróf, 1 báró, és a gróf Lancaster 1 helyettese választva a parliament által²⁾) II. Edward alatt nem sikerült kísérlet, a mennyiben a Lancaster gróf 1316-diki stipulatióinak alapgondolatától nagyon messze esik a gyakorlatban. Lancaster gróf — ugyanis mint az ellenzék vezére, már t. i. mint a győztes többség vezére, csak azon föltétel alatt fogadta el a tanács elnökségét, ha azonnal visszaléphet állásától, mihelyt a király nem fogja követni az ő és a tanács által az udvar és az országügyeinek kormányzására

¹⁾ Statutes of the Realm I, 157—167. — Peers Report. i. h.

²⁾ Statutes of the Realm I p. 157—167. Hsl. e. Parry és Peers, Report. ii. hh. Gneist Engl. Parl. és Engl. Verf. ii. hh.

vonatkozólag adandott tanácsokat, és hogy az ország ügyei nem intéztethetnek a tanács tagjainak hozzájárulása nélkül, ha pedig a tanács is oly tanácsot adna a királynak, vagy olyasmit követne el, a mi nem válnék előnyére a királynak vagy az országnak, úgy ez esetben a legközelebbi parlamentben a tanács tagjai mozdittassanak el a király és az ő barátainak fölhívására. ¹⁾ Nagyon találólag mondja Gneist, a ki különben nem igen látszik súlyt fektetni a Lancaster grófnak becikkelyezett stipulatióira, valamint azon körülményre, hogy e stipulatiók nem csak a főnforgó esetre szólottak, hanem a jövőre is — from parliament to parliament — nagyon találólag mondja Gneist, hogy »Eine solche Parteiregierung auf die Länge zu ertragen war aber die Verfassung in ihrer jetzigen Gestalt noch nicht geeignet. Die Blutschuld in dieser Zeit ist übrigens ebenso wie in den folgenden Kämpfen gleich vertheilt:« és ezzel egyszerűleg ketté véli vághatni a miniszteri felelősség kérdését; én azonban azt hiszem, hogy nem ily általánosságban mozgó elitélő nyilatkozattal, de igenis azon bevégzett ténnyel lehet kimutatni az ordainerek intézményének tarthatatlanságát, a miniszteri felelősség egészséges előjátékaul nem szolgálható gyarlóságát, hogy II. Edwardot, mikép később a lengyelek, felelőssé akarták tenni magát is mint királyt és lemondásra kényszerítik, fogásra vetik, ott megölik a canterburyi érseknek azon kijelentése mellett, hogy a nép szava Isten szava! Mindezt természetesen csak azután, hogy az ordainerek intézményét megsemmisíti és határozataikat semmiseknek jelenti ki a király.

3. III. Edward alatt megkezdődik a törvények alapjain uralkodás és kormányzás a parlament folytonos alkotmány-szerű hozzájárulásával — talán kevésbé kétértelmű e kifejezés, mint ha Gneisttal azt mondanók, hogy »die erste grundsätzliche parlamentarische Regierung.²⁾ — Hosszú ideig 1327-től 1377-ig uralkodik III. Edward, de e hosszú időn át hasztalan erőlködik a parlament állandó befolyást nyerni a Council és a legfőbb állami tisztségek betöltésénél. Csak a

¹⁾ Parliam. Hist. I, 64; Parry, Parl. of. Engl. 80. — Todd II, 26--27; Hsl. e. »A miniszteri felelősség eredete« című akad. értek. 1882.

²⁾ Gneist Engl. Verf. I, 437 kvv. és Engl. Parl. ii, hh.

mikor megszorúl III. Edward a 20,000 darab gyapjú zsák subsidium és szerencsétlen külföldi vállalatai folytán, csakis ekkor adja szentesítését III. Edward a parlament azon határozatához, hogy a birodalom összes főméltóságai, vagy mint mi mondanók, az állam összes főtisztviselői minden parlament megnyiltakor kötelesek letenni rövid időre az ő hivatalukat, hogy a lordok által a hivataloskodásuk alatt viselt dolgaikért feleletre vonathassanak, illetőleg megszámadoltathassanak; a minthogy másfelől uralkodása utósó évében III. Edward királyhoz azért folyamadtak a commonnerek — vagyis az alsóház — hogy, úgy a saját előnyére, mint az ország hasznára, szaporítsa a tanácsot 10—12 taggal a lordok, főpapok és egyebek köréből, a kik azután folyton a király közelében legyenek, és valahányszor valamely fontosabb ügy kerül szőnyegre, mindannyiszor legalább is hatan vagy négyen ezen tanácsosok közül okvetetlen jelenlegyenek, a mint már az ügy természete hozza magával, és az ily fontosabb ügy el ne intéztesék, ha csak ezen hat, illetőleg négy tanácsos hozzá nem járul a határozat meghozatalához. ¹⁾ III. Edward megadta a szentesítést egy ily törvényhez, de kikötötte magának, hogy sem a kancellár, sem a kincstárnok, sem pedig a titkos pecsétőr ne köttessenek a magok tisztjének gyakorlásában a tanácsosok hozzájárulásához. Egyébiránt a tanács némely tagjainak feleletre vonatása és perbe fogatása — impeachment — az alsóház által sem maradt el ezen esztendőben; azon rossz tanácsosokat, a kiket az alsóház szemetszűrő gazdagodással vádolt, míg az ország egészen elszegényedik, ezen rossz tanácsosokat el is bocsátotta a király a tanácsból, és javaik elkoboztattak. ²⁾

III. Edward azon törvényét, mely a főtisztviselőknek a lordok által minden parlament megnyiltakor foganatosítandó megszámadoltatását rendelte el, nem igen lehet párhuzamba vonni a mi III. Andrásunk 1291-diki törvényének 31-dik pontjával. Az 1291: 9. t. cz. azt rendelvén, hogy: »A nádort, tárnokmestert, kancellárt, országbíró, országunk régi szoká-

¹⁾ Parliam. Hist. I, 141. Ezzel sem foglalkozik Gneist, legalább nem kellő mértékben.

²⁾ Nicolas, Proceed, Privy Council VI, p. CXLVI, idézve a Rotul. Parl. III, 572. Gneist csakúgy át siklik ez egész alkotmány történelmi esemény közvetlen parlamenti előzményei fölött, a mi okadatolhatatlannak látszik az ő részéről.

saként, országunk nemeseinek tanácsával fogják választani; — a 31-dik pont azt rendeli, hogy: »Minden esztendőben egyszer, országunknak mind bárói, mind nemesei tartoznak megjelenni Székesfehérvárott, a közönséges országgyűlésen, megvizsgálandók az ország összes helyzetét, a bárók — már t. i. az állam főtisztviselői — hivatalos eljárását, hogy közölők minden egyes báró — azaz főtisztviselő — mikép járt el a maga megyéjében, és hogy hogyan tartotta meg az ország törvényeit, hogy ott rögtön elvehessék érdemeik jutalmát, vagy büntetteik büntetését a mi és tanácsosaink által hozandó ítélet szerint.«¹⁾

Ámde csak a 9-dik pont hasonlít némileg a 15 Edward III-hoz, a mennyiben III. Andrásunk törvényében is az államfőtisztviselőinek választásáról van szó; a 31-dik pont azonban nem az államfőtisztviselőinek — nádor, országbíró, kanczellár, tárnok — feleletrevonását, hanem csakis a megyék élén álló főtisztviselők feleletrevonását rendeli el, még pedig oly értelemben, hogy fölöttük azután a tanács hozzon ítéletet.

III. Edward szentesíté ugyan a maga szorúlt helyzetében ezt a törvényt: de már a parlament berekesztése után azonnal egy kiáltványt bocsát a sherifekhez, a melyben kijelenti, hogy ama statutum szentesítése csak úgy lett tőle kicsikarva, — hogy ő a maga bevallottan szorúlt helyzetében csak szinleg járult hozzá, és most a tanács meghallgatása után visszavonja azt. Két év múlva maga a parlament is formális beleegyezését adja ama statutum eltörléséhez.

Mind ez azonban jóval szerényebb világításban tűnik az alkotmányjog-történelmi kritika szemeibe, mihelyt megvilágítjuk azon háttért, a mely az azidétti viszonyát foglalja magában a királynak a parlamenthez. Ha souverainnek ismertevolna el már az akkori angol államjog a parlamentet a törvényhozói hatalom gyakorlásában: akkor csakugyan jelenté-

¹⁾ L. Kovachich Supplem. I. 89. k. s Com. I. 73. Hsl. ö. Ladányi: A magyar királyság alkotmánytörténete. I. 120. köv. — Bartal a maga »Commentarii« című nagybecsű munkájában inkább archaeologiai apparatussal, mint alkotmányjog-történelmi kritikával szól ez örökre emlékezetes mozzanathoz, a mi fölött méltán csodálkozhatik mind az, a ki Bartalunk jogtudói jelentőségét ismeri.

keny haladást jelezne még III. Edward törvénye is a miniszteri felelősség történelmi előkészítésének irányában. Ámde III. Edward alatt a souverainjogkör ily teljességét a parlament még épen nem vindikálta magának. Ugyancsak III. Edward alatt mondatott ki törvényhozásilag azon elv, hogy nem a peereket és a commonereket illeti meg a törvényhozási jog a király szentesítő hozzájárulásával vagy vetőjával, hanem hogy a királyé a törvényhozási jog a peerek és commonerek közreműködésével. »Que le roy fist les leis par assent dez peres et de la commune, et non pas les peres et la commune.« — Ily talajban természetesen nem igen fejlődhetett ki a tanácsosok felelőssége komolyabb arányokban, különösen nem a politikai felelősség.¹⁾

II. Richard (1377—1399.) alatt a parliament nem bírja keresztül vinni az állam öt legfőbb tisztviselői állomásainak választás útján betöltését, de igenis leteszi a király a kancellárt, sőt meg is birságolja őt. Mint II. Richard II.-ből kitűnik, a parliament panasza az volt, hogy a király a főtisztviselők tanácsára csak partiális parlamenteket hívott egybe. A parliament vád alá helyezi a főkamarást. Halálra ítélik ekkor még a királyi bírákat is. Szorult helyzetében tett mind ez »engedményeit« semmiseknek nyilvánítja II. Richard, midőn fegyveres erő alkalmazásával sikerül ráijesztenie a parlementre, és a parliament maga is hozzájárul mind e törvényhozási vívmányainak eltörléséhez. Országos bizottságot léptet életbe a parliament együtt nem léte alatti időkben az ügyek vezetésére; ez visszaél hatalmával. Ezért azután a Committee megsemmisíti annak összes actusait. De kegyetlenül visszaél most hatalmával a király is. Parliament és nép elpártolnak tőle, ellene van most még az egyház is. Lancaster herceg 60,000 ember élén urává lesz a helyzetnek. A lordok nagy-

¹⁾ 23 Edw. III. Hsl. ö. Gneist Engl. Verf. I. 458. és Engl. Parlam. ii. hh. Ezt természetesen nem azon elv uralma alatt kell érteni, a melyet Bracton fejez ki II. 16.: Rex autem habet superiorem, Deum scilicet. Item legem, per quam factus est rex. Item curiam suam, videlicet comites, barones, qui comites dicuntur. quasi socii regis, et qui habet socium, habet magistrum et ideo si rex fuerit sine fraeno, id est sine lege, debent et fraenum ponere.

fokú befolyást szereznek magoknak a főhivatalnokok állomásainak betöltésére; az állam eddigi főtisztviselői vád alá helyeztetnek. Végezetül föllázad a nép és a parlament mindkét háza kimondja magának a királynak, II. Richardnak letételét.

IV. Henrik (1399—1413.) alatt törvény alkottatik, a melynek alapján a parlament által megszavazott pénzek egy, a parlament által fölesketett kincstárnok kezelésére bíznak; e kincstárnok a legközelebbi ülészákon számot tartozik adni e pénzek hovaforrásáról.¹⁾ Később ismét törvény alkottatik, a melynek²⁾ alapján a tanács 16 kinevezett tagból áll; — 3 püspök, 6 lord, a kancellár, a kincstárnok, a titkos pecsétőr, a főkamrás és 3 más tag — és a király csakis ezen 16 tanácstag tanácsával tartozik intézni az ország ügyeit. E tanácsosok visszaléphetnek, mihelyt nem tartják megegyeztetetőknek a király politikáját az ő meggyőződésökkel, de a király őket csak valamely vétség vagy büntett elkövetése miatt bocsáthatja el. A király fölhívta őket, midőn kinevezi vala e tanácsosait, hogy legyen gondjok az *ország javára* és az ország törvényeire. Ugyanekkor azt is elrendelte a király, hogy minden a főkamrás által hátratozott bill, minden a kancellárhoz, kincstárnokhoz és titkos pecsétőrhöz intézett kir. irat a tanács hozzájárulásával fogalmaztassék avagy hátrattassék.³⁾ — Ugyancsak IV. Henrik alatt mozdítottak el állomásaikról többben az udvar főtisztviselőinek kérelmezésére. A tanács eljárását törvény szabályozza a parlament kezdeményezésére, úgyszintén az udvartartást is. A tanácsosok föleskettetnek és a titkos pecsétőr is parlamenti ellenőrzés alá helyeztetik. 1443-ban a tanács rendeli, hogy: »every grant of the crown should, from the moment of its presentation as a petition, or warrant, to the time of its final sanction by royal writ, be brought under the notice of the kings ministers.«⁴⁾

¹⁾ 6 Henr. IV. Gneist i. h. 441. l.

²⁾ 8 Henr. IV.

³⁾ Sir Harris Nicolas Proc. Privy Counc. VI. i. h.

⁴⁾ Sir Harris Nicolas Proceed. Privy Council VI. pp. XCI—XCV. Hsl. e. Todd: Parl. Gov. II. 29. köv. Gneist nagyon mostohán bánik el a miniszteri felelősségnek előzményeivel, elamnyira, hogy az ő művé-

IV. Henrik alatt tehát vajmi jelentékeny haladást tett a tanács alkotmányjogi consolidatiója; hogy nem fejlődhetett gyorsabban a király tanácsosainak felelőssége az ő utódai alatt azon keretben, melyet ő oly ügyszeretettel megalapított, ennek az oka első sorban abban keresendő, hogy az említett törvény nem maradt mindvégig érvényben még az ő uralkodása alatt sem. Mert már a következő évben visszavonta azt a parlament. Mért? Azért, mert a király keserves panaszolkodásra fakadt, hogy ez a törvény érzékeny csorbát ejt az ő praerogatíváján.¹⁾ Különben IV. Henrik alatt nyeri a maga alkotmányjogi consolidatióját a lordok háza is; nem többé a király tetszése szerint alkalmazandó normatívák alapján, de saját joguknál fogva — mint a mostani spanyol alkotmányokmány mondja a grandokra del proprio derecho — hivatnak meg ezentúl az összes peerek a parlamentbe. Úgy a fölsőház mint az alsóház ügyrendje a mostanihoz hasonló szabályozást nyer már IV. Henrik idejében: különösen gyökeret ver pedig a fölsőház birói jogköre. A tanács sommás birósági joggal ruháztatik föl ugyanekkor, és a kancellár ex delegatione consilii a gyilkosság, emberölés stb. eseteiben.

V. Henrik alatt a parlament kérelmezésére több udvari főtisztviselő mozdíttatik el a maga állomásáról.²⁾ Gneist ezt ignorálja, különben nem mondaná, hogy V. Henrik alatt szünetel a parlament ellenőrzési tevékenysége. »Die grossen Kämpfe auf französischem Boden geben der Staatsthätigkeit eine überwiegende Richtung nach Aussen, neben welcher die Gesetzgebung und die Controllthätigkeit im Parlamente ziemlich ruht.³⁾

VI. Henrik alatt sikeresen működik a tanács és megveti alapját egy oly kormányzati rendszernek, a melyben a kormányzat minden egyes főbb ága élére egy *felelős* főtisztviselő állíttatik. Suffolk herceget, daczára a parlament által előbb

ből e részben legalább meglehetősen egyoldalú, sőt csonka értesülést szerezhetni csupán. Gneist I. ii. hh.

¹⁾ Gneist I, 442. Gneist különös előszeretettel szokta hangoztatni az ehhez hasonló eseteket.

²⁾ Todd Parl. Govern. II, 28 kv.

³⁾ Gneist I, 443.

megszavazott indemnitynek, vád alá helyezik; Suffolk gyilkosság áldozata lesz.¹⁾ — 1424-ben február havában a királyi tanács állott 23 tagból: ezek között volt Gloucester herceg, a canterburyi érsek, 4 püspök, a kancellár, a kincstárnok, a titkos pecsétőr, Excester herceg, 5 gróf, 4 Sire, 2 Monsieur, Thomas Chaucer és William Alyngton.²⁾ Meg van állapítva a tanács tagjainak fizetése is. Az érsek és a winchesteri püspök kap 300 márkát, az egyik püspök, az egyik gróf és a lord-kincstárnok kap 200 márkát, az egyik báró és zászlós úr 100 márkát, az egyik esquire 40 márkát.³⁾ A tanács jogkörét ekkor már tüzetes törvény szabályozza. (1. Henr. VI.) Ebből látjuk, hogy e tanács egyúttal magasbiróság is, a mely többek közt a szegény, teljesen vagyontalan vagy csak nagyon csekély vagyonú állampolgárok ügyeit különösen figyelemre méltatni tartozik. További szabályzatot tartalmaz a tanács jogkörére nézve Henriknek egy későbbi törvénye (2. Henr. VI.). Ez a törvény elrendeli, hogy a tanács akkor avatkozzék peres ügyekbe, ha az egyik félen nagyon hatalmas lordok állanak, a másik félen pedig nagy a tehetetlenség. A tanácsnak joga és kötelessége e törvény szerint meghallgatni, letárgyalni és eldönteni az eléje terjesztett tárgyakat; a kegyelmi jog gyakorlása, a javadalmak adományozása, valamint a *kinevezési jog* a királyt személyesen illeti meg. Nagyfontosságú kérdésekben tanácskozzék a tanács, de ne hozzon határozatot a király véleményének figyelembe vétele nélkül. Megjegyzem, hogy a véleményt a szövegben az »advice« szó fejezi ki, a mely tulajdonképp tanácsadást jelent. Ha a tanács tagjainak szavazata két egyenlő részre oszlik: akkor a tanács tartozik az ügyet a királyhoz fölterjesztetni és rábízni a döntő határozathozatalt. Ugyanezen törvény akkép rendelkezik a nagy pecsét és a titkos pecsét használatáról is, hogy már sejteni kezdi az ember a későbbi miniszteri ellenjegyzés némi előjátékát, a titkárnak, titkos pecsétőrnek és kancellárnak adott utasításokban. VI. Henriket elfogják saját lázadó alattvalói (1460); York

¹⁾ 23 Henr. VI.; hsl. e. a fönnnebbiekre nézve 2. Henr. V., St. I, 9; Parry 170—75.

²⁾ Nicolas idézve Gneistnél, Engl. Verf. I, 448.

³⁾ Nicolas ugyanott. (III, 155.)

herczeg lesz »Protector« két ízben is; másodízben nem többé a durante bene placito regis szerint, hanem addig, míg a lordok föl nem mentik magas hivatalától. A tanács tagjai közül 15-öt elbocsát már az előző évben a herczeg és 5-öt a saját pártjából nevez ki a tanács tagjává. A második regenség életbeléptetése alkalmából a tanács tagjai fontos államjogi nyilatkozatot tesznek: midőn a souverainitást a királynak vindikálja úgy az egész ország mint a tanács tagjai fölött, ezen nyilatkozatuk, neki »a felségnek« vindikálja egyúttal a »prae-rogativát, a praementiát és az auctoritás«-t is.¹⁾

VI. Henrik alatt az 'alsóház kérelmére szintén több udvari főtisztviselőt bocsátanak el. IV. Edwarddal a York-ház kerülván uralomra, ez a király nemcsak trónrablásnak bélyegzi a Lancaster-ház egész uralkodását, de 151 előkelőséget — a Lancaster-házbóli uralkodók egykori tanácsosait és egyéb párthíveit — mint felségárulókat ítelteti el parliamenti határozat, a bill of attainder által. IV. Edward erős kézzel ragadja meg a *személyes uralmat*, alatta nem alkottatott egyetlen törvény sem, mely a közszabadság fejlesztését vagy csak biztosítékainak consolidatióját is célba vette volna. A tanács tagjainak felelőssége a parlamenttel szemben komolyan szóba sem jöhet IV. Edward alatt, még a legális sem, nem hogy a politikai. IV. Edward sajátkezűleg írt levélbeli rendeletekkel és nem egyszer élő szóval kormányzott.

VII. Henrik 1485-től 1509-ig ült az angol királyi trónon: tehát II. Ulászló királyunknak kortársa volt. VII. Henrik eszes, fölvilágosult uralkodó volt, a ki a királyi hatalom öregbítését az értelmiség és a vagyonbeli középosztály, sőt az alsóbb társadalmi rétegek támogatásával igyekezett eszközölni, és majd minden igyekezetét arra fordította, hogy megtörje a nobility hagyományos erejét és befolyását. Ez okból VII. Henrik a tanács tagjai közé nagy számmal vett föl commonereket, vagy mint mi mondanók, középosztálybeli, alsóházi tagokat. Miután a tanács — VI. Henrik óta már állandólag e néven »Privy Conncil« — »Record«-jai VII. Henrik idejéből, szintűg mint az előző három uralkodó idejéből, elvesztek, nincs

¹⁾ Nicolas VI, CXLIV, CLXXXV.

tüzetesebb tudomásunk a felől, hogy minő szervezete volt a tanácsnak Angliában VII. Henrik alatt.¹⁾ Tudunk azonban kettőt; az egyik az, hogy ez időtájban kevésbé avatkozott a tanács a bíróságok ügy- és jogkörébe, mint a hogy ezt a III. Edward és VI. Henrik közt lefolyt időközben cselekedte; és tudjuk másodszor azt, hogy a parlamentnek nem valami nagy befolyása lehetett ez időtájban — már t. i. 1507 körül — a tanácsra, miután Henrik meglehetősen könnyedén bánt el a parlamenttel, elannyira, hogy uralkodása 7 utolsó évében nem is tartott egyáltalán parlamentet. Megtehetette ezt VII. Henrik: hisz ravasz kincstári politikájával elérte azt, hogy volt mindig bőven pénze és nem szorult arra, hogy a parlament szavazza meg az ő szükségleteinek fedezésére megkivántató összegeket.

Hogy 1507 körül, midőn II. Ulászló tanácsfelelősségi törvénye alkottatott, Angliában a tanácsosok felelősségének, különösen politikai felelősségének valami szerfölött nagy gyakorlati fontossága nem lehetett, ez kitűnhetik már azon tényből is, hogy pár évtized múlva, névszerint 1536-ban, a yorkshirei lázadás alkalmával VIII. Henrik ugyancsak megharagudott azokra, a kik a tanács reformját kérelmezték. »Ne feledjétek — így szólt hozzájuk a király — ne feledjétek, hogy alattvalók vagytok s mint ilyenek, mivel tartoztok a királynak. A tanács dolgaihoz semmi közötök.«²⁾

Így szólott hozzájuk a király és a legközelebbi parlamentnek eszébe sem jutott ezt sérelmül tudni be ő felségének. Jellegző egyébiránt, hogy a yorkshirei lázadók a magok kérvényében leginkább azt panaszolták föl, hogy ez idő szerint a király tanácsában nagyon sok alacsony származású tag ül.³⁾

Ha visszatekintünk tehát a II. Ulászló 1507-diki tanács-törvényére és párhuzamba vonjuk a magyar államjog történelmének e nevezetes vonását az angol alkotmánytörténelem egykorú tanúságtételével: akkor azt mondhatjuk, hogy Angliában a tanács felelősségének oly multjára tekinthettek vissza

¹⁾ Todd Parliam. Govern. II, 33—35.

²⁾ ³⁾ Sir Henry Nicolas, Proceed. Privy Council, VII, p. III, IV. — Hsl. e. Todd, Parliam. Gov. II, 33 kv. Gneist nem helyez ezen egész mozzanatra fontosságot.

király és parlament, a minőhöz a miénket nem egy tekintetben még csak hasonlítani sem lehet. Csak a felelősség legkorábbi alkotmányjogi jelentkezésére nézve versenyezhet a mi alkotmányunk történelme az angol alkotmány történelmével. Az Arany Bulla 1231-diki kiadása és III. András 1298-diki törvénye oly régi keletűek, hogy kritikai biztossággal az angol alkotmány történelméből alig lehet azoknál fontosabb hasonirányú törvényhozási actust kiolvasni az 1316-diki esztendő megelőző időkre vonatkozólag. Ámde a mi alkotmányunk történelmében a király tanácsosainak felelőssége csak futólagos tünetként csillámlik föl kétszer a XIII-dik, egyszer a XIV-dik, egyszer a XV-dik században és még II. Ulászló tanácsfelelősségi törvényének csak II. Lajos alatt van némi folytatása innen a Királyhágón, és csakis Erdély fejedelemségben nyer erőteljesebb fejlesztést a XVII. században: Angliában azonban 1316-tól fogva, némi megszakításokat leszámítva, a király tanácsosainak felelőssége folyton, majd egy, majd más irányban, de mindvégig positiv jelentőséggel fejlődő államjogi intézménynyé izmosodik, míg végre a dicsőségteljes 1688-diki forradalom vívmányai III. Vilmos reformátori kezeibe teszik le azt, és az angol alkotmánynak e halhatatlan emlékezetű korszakalkotója megdönthetetlen alkotmányjogi sarktéttel emeli, alapúl a modern parlamentarismus világtörténelmi jelentőségű épületének.

Mégis büszkén gondolhatunk vissza mi magyarokúl 1507-diki tanácstörvényünkre: mert nemcsak hogy azon évek, a melyben e törvényünk megalkottatott, ez volt Európa-szerte a legfontosabb alkotmánytörténelmi eseménye: de bátran elmondhatjuk, hogy az európai szárazföldön azon időpontig nem alkottatott törvény, mely a király tanácsosainak felelősségét, és ugyan nemcsak legális, de politikai felelősségét is oly élesen körvonalozta és oly erőteljes sanctióval ellátni igyekezett volna, mint a Werbőczy kortársainak ezen törvényhozási elmeterméke.
